

DE NIEUWE TONEELBIBLIOTHEEK

Deze tekst is afkomstig van de online bibliotheek op www.denieuwetoneelbibliotheek.nl.

De rechten, inclusief en met name de rechten voor uitvoering, liggen voor alle teksten bij de auteur en het is dan ook verplicht om voor elke vorm van uitvoering toestemming bij de betreffende schrijver aan te vragen. Voor elke schrijver is het van groot belang om te weten of zijn teksten worden uitgevoerd, dus neem alstublieft bij elke lezing, encenering, bespreking in het onderwijs e.d. even contact op met de auteur! Het contact adres voor deze tekst is:

Schrijver	Eli Asser
Titel	Aan de vooravond
Jaar	2000
Uitvoering	Lodewijk de Boer

Copyright (C) 2000 by Eli Asser

ELI ASSER

AAN

DE

VOORAVOND

Personen

AARON

patiënt (54)

MATTHIEU

leerling-krankzinnigenverpleger (19)

JUDITH

schoonmaakster (20)

BAREND

leerling-krankzinnigenverpleger (20)

ROSA

kinderleidster (25)

Locatie: een psychiatrische inrichting.

Toneelbeeld: de theaterzaal van dat gesticht.

Tijd: een middag en avond in januari 1943.

Het stuk speelt zich af tussen 15.15 en 22.30 uur.

deel I

Een Joodse psychiatrische inrichting, ergens in Nederland, donderdag 21 januari 1943, 15.15 uur. De set is aardedonker, op een enkel rood wandlampje na. Links opzij klinkt gestommel, gelijk met het gezang van een man. In de duisternis zijn de leerling-verplegers Matthieu en Barend moeilijk aan het manoeuvreren met een ledikant, dat vanuit de aangrenzende gang via een van dubbele deuren voorziene tochtsluis naar binnen moet worden gewurmd. Barend staat te trekken aan het voeteneinde, Matthieu duwt aan de andere kant. In het bed ligt de paranoïde schizofrene patiënt Aaron. Hij zingt, zachtjes nog, een bekend liedje uit de jaren dertig, 'Ik hou van Holland', succesnummer van de toen in Nederland razend populaire schlagerzanger Joseph Schmidt.

AARON

imiteert Schmidt's Duitse accent

Holland...

Wat aan schoonheid jij kan schenken

'k Weet geen plekje te bedenken

Waar 'k het ooit zo heerlijk vond...

MATTHIEU

roept er nerveus overheen Links, links, meer naar links!

BAREND

Ja, ja, ja, rustig, rustig...

AARON

crescendo

Holland...

Met je bossen en je stranden
Ik blijf jou mijn hart verpanden
Al ga ik de wereld rond...

MATTHIEU

ongeduldig Hé, gebeurt er nog iets? Wat sta je nou te doen, man? Je moet trekken!

BAREND

Als jij me zegt waar naar toe. Ik zie geen pest!

AARON

galmt uit volle borst

Ik hou van Holland...

Landje aan de Zuiderzee...

MATTHIEU

geprikeld Aaron, hou asjeblieft óp!

AARON

Met wat?

MATTHIEU

Met je 'Holland, ik hou van Holland...'

AARON

Wat wil je dan dat ik zing? 'Polen, ik hou van Polen'?

BAREND

loopt tegen een of ander obstakel op Au, verdomme.

Het ding – een krulkapstok, blijkt later – gaat kletterend tegen de vlakke.

MATTHIEU

paniekerig Wat is dat, wat gebeurt er?

BAREND

Dat hoor je toch, er is iets omgelazerd.

MATTHIEU

Wat?

BAREND

Weet ik veel, kan ik niet zien. Licht, maak dan licht!

MATTHIEU

Ik kan er niet langs!

BAREND

Klim dan over 'm heen!

MATTHIEU

Vind je 't goed, Aaron?

AARON

Wat?

MATTHIEU

Dat ik over je heen klim.

AARON

kalm O! Ja, natuurlijk, broeder, klim jij maar over me heen. Dood ga ik toch.

jammert meteen daarop Wat doe je nou, voorzichtig, voorzichtig, au, au au au, m'n wond, m'n wond!

BAREND

Moet ik iets doen?

MATTHIEU

Nee, blijf maar staan. Ik ben er al.

Hij zoekt zijn weg in het donker. Dan floept het licht aan, de set wordt zichtbaar.

Scène I

Zelfde tijd. We zijn in de ‘toneelzaal’ van het gesticht – een wat weidse benaming voor de krappe vensterloze ruimte waarin tot voor kort (eind december 1942) regelmatig toneelvoorstellingen werden gegeven door de patiënten, onder leiding van zich daartoe geroepen voelende verpleegkundigen, zoals Matthieu en Barend. Het zaaltje is inmiddels, onder de toenemende druk van de oorlogsomstandigheden, ‘tot nader order’ buiten gebruik, alle stoelen zijn opzij geschoven en opgestapeld langs de kant. Poten en rugleuningen steken omhoog, grillige silhouetten tegen de lichtgrijze achterwand.

Op de vrijgekomen vloer staat nu een soort rariteitenkabinet uitgesteld, een samenraapsel van toneelrekwisieten, zetstukken, achtergronddoeken en gestichtsattributen, die door losse (ziekenhuis)kamerschermen in diverse setjes zijn onderverdeeld en hier dus kennelijk met een speciale bedoeling en volgens een bepaald systeem zijn neergezet. In het midden een kamertje met twee bedden boven elkaar, schrijfbureautje, paar wrakke stoelen, raam met uitzicht op grote stad. Links een Parijs bistro-terrasje met parasol, tafeltje, stoeltjes. Rechts een rond platformpje waarop een palmboom onder een bengelende halve maan, een hutkoffer, een dwangbuis aan een lantarenpaal.

Verder een bonte uitstalling van voorwerpen en meubilair: nachtkastjes, ladders, bezems, krukken, muziekinstrumenten, toneelkostuums aan krulkapstokken, ergens het affiche:

KOMT ALLEN

op donderdag 31 december 1942

naar onze

WIJ ZIJN ER OOK NOG!

Bescheiden opzij bevindt zich een aparte verhoging, de oorspronkelijke Bühne, met een echt kersenrood theatergordijn, dat nu nog gesloten is. Later blijkt op dit podium een glanzend zwarte pianola te staan tegen een felkleurige abstracte backgroundschildering, waarin een groepje patiënten zich grotesk heeft uitgeleefd. Naast het toneel staat een groot ijzeren rek met theaterkostuums. De sfeer is bizar, het licht gedempt, er dringt van buitenaf geen enkel geluid door. We zien nu ook de drie mannen: Matthieu, Barend en Aaron. Matthieu staat bij de schakelkast in een afwachtende houding, een verlegen lachje om de mond. Aaron ligt met grote verwondering om zich heen te kijken in het bed, dat vrijwel dwars voor de deur staat. Hij is gekleed in een keperflanellen gestichtshemd. Zijn polsen zijn vastgebonden aan de zijspijlen van het ledikant. Barend staat sprakeloos bij het voeteneinde. Naast hem de omgevallen kapstok. Het kostuum dat er aanhing ligt op de vloer: een bloedrood glittercolbert met hagelwitte broek. Een 'matelot' is weggerold, ligt iets verder weg. De twee broeders dragen op hun witte verplegersjasjes een gele Davidsster met het woord Jood. Het duurt verscheidene seconden voordat iemand wat zegt. Dan begint Aaron:

AARON

aarzelend De toneelzaal?

BAREND

kijkt al net zo verbluft rond als Aaron Wat is hier gebeurd?

AARON

De toneelzaal!

BAREND

tot Matthieu Wat is dit voor een idiote vertoning?

AARON

Broeder, we zijn in de toneelzaal!

BAREND

Wie heeft dit gedaan? Jij?

MATTHIEU

Ja.

BAREND

Hoe?

MATTHIEU

Met m'n handen.

BAREND

Wanneer?

MATTHIEU

In de nachtdienst.

AARON

Broeder Matthieu! Wat een werk! En wat knap! De toneelzaal! Volgens mij is dit het wat iedere theaterman zich droomt: de pijp uitgaan in het Heiligdom! Wat aardig van je, broeder, om daar rekening mee te houden, wat een eer om hier vannacht te mogen sterven! *In zijn opwinding raakt hij het spoor bijster en ziet hij, zoals gewoonlijk, figuren, die niemand anders ziet.* Kijk, kijk... madame zit weer op haar vaste plek voor het raam, de hoer uit te hangen. Dag Sylvia! *Over het publiek heen roept hij haar aan, zoals je je richt tot de bovenbuurvrouw.* Ben je uitgewerkt voor vandaag? Is je pooier al geweest? Of maak je je ongerust dat hij onder de tram is gekomen?

BAREND

tot Matthieu In de nachtdienst? Had je niks anders te doen? Je zou in die tijd een boek schrijven, zei je, over je ervaringen als leerling-krankzinnigenverpleger. De eerste twee regels had je al, heb je me voorgelezen: *declameert, met veel pathos* Laat Gij mij dan verrekken, Zeus, In dit verdomde gekkenhuis? En toen? Hield 't op.

MATTHIEU

bitter Ik was niet in de stemming.

In de loop van de nu volgende dialoog zet Matthieu de omgevallen kapstok overeind. Hij hangt er het kostuum aan, plus de matelot, en zet het geheel op een goed zichtbare plek naast het rek met de theaterkleding.

BAREND

Waarom niet?

MATTHIEU

fel Hou óp, Barend!

BAREND

Pardon, neem mij me niet kwalijk. Een gevoelig punt. *Hij wandelt belangstellend door het decor.*

AARON

tegen zijn hersenschim Ja, daar kijk je van op, hé? Hoe je man hier wordt verwend

en vertroeteld door twee knulletjes die net van de schoolbanken komen. Ik dacht eerst: die brengen me naar een of ander rothok ergens achteraf, waar je in alle stilte kan afpeigeren zonder dat een haan ernaar kraait, maar nee, de toneelzaal, de trots van het gesticht! Ik hoef jou niet te vertellen wat dat voor mij betekent: de toneelzaal! Hè? Wat, wat, wat? O. Ja, dat valt je tegen, dat was niet de opzet! Een lelijke streep door je rekening, schat. Als je dit tien jaar

geleden had geweten dan had je je wel driemaal bedacht voordat je mij
krankzinnig had laten verklaren, hahaha! *krimpt, lachend, ineen* Au, au...
tyfuswond!

BAREND

vanuit het kamerdecor Ik wil de pret niet voor je bederven, Aaron, maar wie
zegt eigenlijk dat jij vannacht de pijp uitgaat?

AARON

Dat zeg ik.

BAREND

En hoe weet je dat?

AARON

vastberaden Omdat ik dat wil. Daarom.

BAREND

Is 't ook al bekend waaraan je doodgaat?

AARON

Kan me niet schelen. Syfillis, paranoia, darminfectie, weet ik veel, wat heb ik nog
meer...

BAREND

In ieder geval ga je dood.

AARON

Ja.

BAREND

Op jouw manier.

AARON

Ja.

BAREND

Omdat je het die moffen niet gunt om het op hun manier te doen.

AARON

Precies. Mag ik even iets zeggen tegen die meneer daar?

BAREND

Welke meneer? Ik zie geen meneer.

AARON

Ik wel. *praat weer tegen de lucht in een zeer particulier soort polderduits* Herr Obersturmgruppenführer, hören Sie mal. Ich kann morgen nicht mit nach Polen. Nein. Ich bin krank. Ehrgestern geoperiert. Aber es hat nicht geholfen. Die Herren Doktoren haben mich aufgegeben. Ich werde den morgen nicht mehr holen. Morgenfrüh bin Ich tot. Gestorben, ja. *luistert naar de reactie uit het niets en vervolgt* Schade, ja, find Ich auch. Ich hätte gern die Reise mitgemacht, Ich bin noch nie in Polen gewesen, musz ein hübsches Land sein. Aber für Sie soll das kein Problem sein, Herr Obersturmgruppenführer, es gibt noch so viele Juden hier im Irrenhaus, Sie halten noch mehr als genug Passagiere übrig! Ja, vielen Dank. Auf Wiedersehen! *nu weer tegen de anderen* Zo, die z'n dag is versjteerd. Maar ik kan er echt niks aan doen. Dood is dood, zo is 't toch? De hoeveelste is het morgen?

BAREND

Matthieu? De hoeveelste is het morgen?

MATTHIEU

heeft inmiddels de kapstok met het kostuum neergezet en is nu bezig eromheen wat rommel op te ruimen Het is morgen de 21-ste januari 1943.

AARON

Eenentwintig. Dat is jammer. Tweeëntwintig is mijn geluksgetal – en alles wat deelbaar is door elf. Ik ben van 22-11-'88. Jodenbreestraat 55 heb ik 22 jaar gewoond, ik ben de jongste uit een gezin van 11 kinderen, ik was 22 toen ik trouwde op de 22-ste van de 11e... eerlijk waar, ik was graag doodgegaan op de 22-ste... maar ja, een mens kan niet alles hebben. *Hij moet even uitblazen.*

Dan gaat hij verder. En jullie, hoe zit dat met jullie? Gaan jullie alletwee mee met het gesticht? Jij ook, broeder Barend?

BAREND

alert Waarom zou ik niet?

AARON

na een lichte aarzeling Eh... dat lijkt me nogal duidelijk.

BAREND

Want?

AARON

Eh... nou ja, eh... Jij kan je vader bellen.

BAREND

Waarom zou ik mijn vader bellen?

AARON

Die is toch ook gevlucht naar Zwitserland?

BAREND

scherp Wat bedoel je met 'ook'? *stormt op Aaron af*

MATTHIEU

Barend, laat 'm met rust.

BAREND

staat nu voor het ledikant, trillend van kwaadheid Ik zou niet weten waarom. *tegen Aaron* Geef me antwoord: waarom moet ik mijn vader bellen?

AARON

dient hem fel van repliek Je vader heeft geld!

BAREND

Ja, en?!

AARON

flapt het er achter elkaar uit Die doet zaken met Göring! Die heeft zichzelf uitgekocht met z'n hele gezin voor een schilderij. Jij kon ook mee, met je

broertjes, en je moeder, maar je wou niet. Want jij had hier je vriendinnetje...
én je vriendje, niet te vergeten...

Barend balt in blinde woede zijn vuisten.

MATTHIEU

Barend, godverdomme! *rent naar hem toe*

AARON

provoceert Barend Wou je me slaan? Graag! Maar dan wel een doodklap, alstublieft! *Barst plotseling in een waanzinnige lach uit en roept schaterend tegen de lucht:* Die Sylvia! Die dacht dat het menens was! Nee, schat, 't was een geintje! Je bent hier in een gekkenhuis, ha ha ha, we doen niet anders dan loltrappen, hè broeder Barend, broeder Matthieu? *Hij kraait het uit van de pret, krimpt dan ineen.* Au, au au, au au... dat doet pijn... au au!

BAREND

vals Ga je dood?

AARON

kermend en lachend tegelijk Was 't maar waar, ha, au!

MATTHIEU

trekt Barend weg bij het bed Als jij nou ook nog je verstand verliest...

BAREND

Wie dan nog meer?

MATTHIEU

Ik. Dat zie je toch? *gebaart om zich heen naar het decor* Dit. Veertien náchten ben ik daarmee bezig geweest. Dan ben je toch niet goed snik?

BAREND

Waarom niet? Ik vind 't prachtig. Wat stelt 't eigenlijk voor?

MATTHIEU

Niets.

BAREND

Volgens mij was dat Machiavelli.

MATTHIEU

Wat?

BAREND

'Niets is het hoogste dat een mens kan bereiken.' *steekt zijn vinger op* Ik weet wat het is. Een Monument.

MATTHIEU

Voor wie?

BAREND

op een plechtige, spottende toon Voor degenen die na ons komen.

MATTHIEU

Er komt niemand na ons.

BAREND

Denk je dat 't bij ons ophoudt?

MATTHIEU

schouderophalend We zullen 't spoedig weten.

BAREND

lacht vertederd Je bent lief.

MATTHIEU

fronst de wenkbrauwen Wát ben ik?

BAREND

Ik weet niet meer wat ik zei.

MATTHIEU

Lief, zei je.

BAREND

Zei ik lief?

MATTHIEU

Ja. Volgens mij zei je lief.

BAREND

lacht Nou. Dan zal 't wel zo zijn.

Hij slaat zijn arm om Matthieu heen, drukt hem vriendschappelijk knuffelend tegen zich aan. Matthieu wordt er verlegen van. Achter hen begint Aaron zich weer luidruchtig te roeren.

AARON

Meneer, meneer... De Grebbeberg, hoe kom ik daar? Ik moet zijn op de Grebbeberg, daar zit mijn zoon, Sem, die weet nog van niks... en we moeten wel opschieten, want het schorem houdt nergens rekening mee. Ze hebben me vastgebonden, ik kan me niet verdedigen en er gebeuren de verschrikkelijkste dingen om me heen... ik móet nu onmiddellijk geholpen worden, anders... anders... *schreeuwt het uit* ...sta ik niet voor mezelf in! *Hij rukt driftig aan de riemen waarmee hij ligt vastgebonden. De broeders schieten toe, proberen hem te kalmeren.*

MATTHIEU

Aaron. Wij zijn hier.

BAREND

roept spottend naar boven Niet schrikken, Sylvia. 't Is maar een geintje.

AARON

met heftige schokken Niks geen geintje, zijn ze nou helemaal belazerd! Hoe laat is het, ik heb geen idee van tijd en die jongen wordt ongerust, die weet niet waar ik blijf, ik had er eigenlijk eergisteren al moeten zijn...

MATTHIEU

Aaron, kijk me aan... *herhaalt streng gebiedend* Kijk me aan! Zie je wie ik ben?

AARON

slaat de ogen naar hem op, stamelt Ik weet al wat het is... de ploert zit weer in m'n kop... wat moet ik doen?

MATTHIEU

Kijken en luisteren. Hoor je me?

AARON

Ja, ik hoor je.

MATTHIEU

Kan je me zien?

AARON

Ja, ik zie je.

MATTHIEU

Wie ben ik dan?

AARON

Sem! Dag lieve jongen! Wat ben ik blij dat ik je zie! Je had geen seconde later moeten komen! *Barend heeft geen geduld meer, loopt er bij weg. Aaron praat door tegen Matthieu, die zijn hand vasthoudt. Waarom was je d'r niet, jongen, bij de laatste patiënten-revue? Je vader heeft zo'n succes gehad. Op de stoelen zijn ze geklommen, op de stoelen... toen ik ópkwam, hé, toen ik ópkwam!*

BAREND

roept van een afstand Aaron. Je bent weer in de bonen. Het is Sem niet.

AARON

luistert niet naar Barend, praat door tegen Matthieu Ik ga dood, jongen. Je vader houdt het voor gezien. Om 22 uur 22 is het gebeurd met de koopman. *kijkt hem onderzoekend aan* Je bent een stuk magerder geworden. Zeg Sem... Of ben je 't niet?

MATTHIEU

schudt nee Ik ben broeder Matthieu.

AARON

pijngt zijn hersens Broeder Matthieu...?

BAREND

roept En ik ben broeder Barend. *wijst schuin omhoog* En daar zit jouw Sylvia, voor het raam. En dit is de toneelzaal. Hier heb je staan zingen en daar hangt... wacht even... *Hij loopt snel naar het bed, pakt het bed bij het voeteneind en zegt tegen Matthieu: We geven het bed een slinger, Matthieu, dan kan hij het beter zien.*

MATTHIEU

Doe je een beetje rustig, ja?

BAREND

Ik weet tot hoever ik kan gaan. Kom op, draaien dat bed! *Ze draaien het bed een halve slag. Barend vervolgt tegen Aaron: Nou? Ben je wakker? Hij wijst naar de krulkapstok met het rode gltterjasje en strooien hoed. Wat hangt daar?*

AARON

in één klap weer geheel bij de tijd Mijn pak! Mijn hoedje! Broeder Matthieu, daar hangt mijn theaterkostuum! *raakt nu pas goed van de kook* Mag ik los, ik wil m'n pak aan, ik wil zingen, ik wil dansen!

BAREND

Niet overdrijven, je mag er naar kijken. *tot Matthieu* Waar wil je 'm hebben?

MATTHIEU

wijst de plek aan Daar maar.

BAREND

Of maken we eerst een rondje door de zaal? Aaron? Een ererondje?

AARON

Ik wil m'n pak aan!

BAREND

Matthieu, je hoort 't. *spuugt in zijn handen* Aaron, daar gaan we, val d'r niet uit.

AARON

schatert het uit Val d'r niet uit, ha ha ha, da's een goeie, val d'r niet uit, ha ha...

houdt middenin op met lachen Broeder! Ik lach... en 't doet niet eens meer pijn!

Het bed is oud en roestig, 't kost veel moeite om het in beweging te krijgen. Dan rijdt het knarsend en piepend door het decor, voortgeduwd en getrokken door de broeders. Ondertussen praat Aaron hardop tegen zichzelf.

AARON

't Is wel te hopen dat ze daar niet zulke rotbedden hebben als hier. Dit is er nog eentje uit de tijd van Napoleon. Nee, wat dat betreft werd het wel eens tijd voor een ander behangetje. En d'r zal daar toch ook wel een toneelzaal zijn? Die Polen zijn gek op theater. Hoe moet dat met de revue, als ze mij niet hebben? Eigenlijk ben ik stapelmesjogge. Ik ga mee, wat houdt me tegen? M'n jas, m'n broek, m'n hoedje, alles hangt klaar! *roept luid tegen de lucht* Herr Obersturmgruppenführer, ich hab mich bedacht, Ich gehe mit! *begint enthousiast te zingen*

Welkom bij onze revue

Onze patiënten-revue

Is een oase

In tijden als nu

Voor dichters en dwazen

Zoals ik en u...

praat weer verder tegen zichzelf Ja! Doodgaan is het laatste wat je doet! Wij laten ons niet kisten, want wij zijn de artisten!

BAREND

Heel goed, Aaron. Wij uitverkoren Joden laten ons niet doden! *stopt het ledikant* Waar wil je liggen? Links of rechts van het podium?

AARON

Waarom niet erop? Ik hoor óp het podium, waar ook ter wereld!

BAREND

voegt er theatraal aan toe Onder wat voor omstandigheden dan ook!

MATTHIEU

rijmt voor de grap

Zo onmisbaar als echte roombotersju

Is Aaron voor de patiënten-revue!

AARON

geestdriftig Klinkt goed, broeder, klinkt goed, ga door, ga door!

MATTHIEU

bedenkt voor de vuist weg een refrein – nog zonder de melodie

En de patiënten-revue, de patiënten-revue

Die helpt ons er doorheen

De patiënten-revue, de patiënten-revue

Die houdt ons op de been!

AARON

geeft een staaltje sneldichten weg

De toestand wordt benauwend

De tijden zijn barbaars

De moffen lappen vrolijk alle

Regels aan hun laars

En wat ze met ons van plan zijn

Dat weten we nu nog niet

Maar 't kan toch nooit zo'n ramp zijn

Want wat er ook geschiedt:

Barend is inmiddels op het toneel geklommen. Heeft het gordijn opengedaan, zit nu achter de piano en improviseert de melodie bij het door hem gezongen refrein.

BAREND

De patiënten-revue, de patiënten-revue

Die helpt ons er doorheen

De patiënten-revue, de patiënten-revue

Die houdt ons op de been!

AARON

gaat verder, op de piano begeleid door Barend

Het theater mag niet ontbreken,

we houden er nooit mee op

Al zet je bij wijze van spreken

de hele schepping op z'n kop!

Want...

MATTHIEU

laat zich meeslepen

Wij zijn ras-artisten

Hoe treurig ook ons lot

We laten ons niet kisten

Ze krijgen ons niet kapot

BAREND

neemt over

Ze halen ons door de molen

Ze kraken ons moreel

Maar 't rottigste kamp in Polen

Heeft vast wel een toneel

De anderen vallen in. Met z'n drieën zingen ze het refrein.

trio En de patiënten-revue, de patiënten-revue

Die helpt ons er doorheen

De patiënten-revue, de patiënten-revue

Die houdt ons op de been!

MATTHIEU

Al krijg je geen hap te vreten en al weeg je nog maar een ons

Wij houden de stemming erin met ouwe witzen en chansons!

Hij gaat door met het derde couplet.

't Publiek is gauw tevreden

Bij ons in het gesticht

Een tafel, een paar stoelen

Een Sinterklaasgedicht

BAREND

Een ouwe pianola

Veel meer hoeft er niet mee

En van je hela hola

We gaan in Polen op tournee!

trio En de patiënten-revue, de patiënten-revue

Die sleurt ons er doorheen

De patiënten-revue, de patiënten-revue

Die houdt ons op de...

Het gezang stopt abrupt. Rosa komt binnen. Rosa is 25, donkerblond, het haar in een vlecht om het hoofd. Forse gestalte, niet buitensporig knap. Warm gekleed, wollen handschoenen aan, een boek in haar hand. Op haar winterjas (én op het verpleegstersschort daaronder) draagt ze de verplichte Davidsster.

ROSA

verbluft lachend Is hier een feest aan de gang?

BAREND

grapt vanaf de bühne We zijn aan het repeteren voor de volgende revue.

AARON

En ik presenteer 'm, in Polen! Je gaat toch mee, hè, zuster?

ROSA

Ja, hoor. Ik ga mee.

AARON

kinderlijk uitgelaten Zuster Rosa, mijn reddende engel! De vorige keer, twee minuten vóór aanvang, springt de knoop van m'n jasje... toen heeft zij 'm aangezet: zuster Rosa!

MATTHIEU

Denk om je wond, Aaron.

AARON

theatraal Het Meisje met de Fluwelen Vingers, gaat mee, naar Polen!

ROSA

gaat naar Matthieu toe Ik kwam je je boek terugbrengen. Ze geeft het hem.

MATTHIEU

ziet de cover Roland Holst.

ROSA

't Is prachtig. Ik heb er heel veel aan gehad.

MATTHIEU

Ja. 't Zijn mooie gedichten. *Hij slaat het boek open, bladert erin.*

ROSA

Ik wist niet of je 't wou meenemen... of hier laten...

MATTHIEU

leest een strofe, klapt het boek dicht Ik neem het mee. Bedankt voor het terugbrengen.

Hij loopt naar het kamerdecortje, legt het boek op de strijkplank, blijft daar staan.

Barend komt van het toneel af, gaat naar Rosa toe. Maakt opeens een nerveuze, onzekere indruk.

BAREND

Dag, Roosje. *geeft haar een kus* Hoe is 't met je?

ROSA

kortaf Goed.

BAREND

Niet zenuwachtig?

ROSA

Niet meer.

BAREND

Hoe is 't met al je kindertjes?

ROSA

Die zijn verschrikkelijk lief. En dapper. *krijgt haast* Ik moet gauw naar ze toe. Ze gaat terug naar de uitgang. Barend loopt mee.

BAREND

Weten ze 't?

ROSA

Ik heb 't ze verteld.

BAREND

Maar 't dringt niet tot ze door.

ROSA

O jawel. Kinderen hebben daar een extra fijn gevoel voor, juist dit soort kinderen. Ze zijn heel vrolijk. Ze zingen liedjes. Net als jullie. We gaan op reis!

En jij? Nog iets gehoord van eh... thuis?

BAREND

Nee. Gelukkig niet.

ROSA

blijft staan, sluit bezeerd haar ogen Je hebt niet gebeld...

BAREND

met ingehouden boosheid Nee, Rosa. Ik heb niet gebeld.

ROSA

dempt haar stem Je had een afspraak met je vader...

BAREND

Rosa, hou op!

ROSA

Je mocht bellen...

BAREND

Ik móest bellen... en ik doe 't niet, ik peins er niet over, ik laat me niet... *Hij begint te hikkelen, kijkt haar aan, ziet haar smekende ogen en barst, al fluisterend, los. Verdomme Roosje, begin nou asjeblieft niet wéér, ik wil er geen woord meer over horen, je weet hoe ik erover denk, mijn vader kan me nog meer vertellen, ik laat jóu niet in de steek, ik laat mijn vrienden niet in de steek, ik ga mee met júllie, met het gesticht, punt, uit!*

ROSA

vechtend tegen haar tranen Dag Barend.

Ze holt weg, naar buiten.

BAREND

Roos! Hij rent haar achterna.

Matthieu staat nog steeds in het kamerdecor, roerloos. Aaron ligt plat achterover in het bed, neuriet zachtjes het openingsnummer van de laatste patiëntenvoorstelling: 'Welkom bij onze revue...' Langzaam wordt het donker.

Scène 2

16.30 uur. Aarons positie is onveranderd. Hij ligt nog steeds vastgebonden in het ledikant, met het hoofd aan de kant van het podium. Matthieu zit aan een tafeltje op het Parijse bistro-terrasje met zijn dagboek opengeslagen voor zich – een dik cahier met een stevige rood-zwart gemarmerde kartonnen kaft. Hij speelt met zijn vulpen, achterover geleund, verstrikt in zijn gedachten. De mannen kunnen elkaar niet zien: halverwege het bed en het terras-decor staat nu een kamerscherm. Als het licht aangaat zien we nog juist dat er een kussen uit het ledikant op de grond valt. Aaron probeert vergeefs zich over de rand te buigen. Na enkele ogenblikken wendt hij zich bescheiden tot Matthieu.

AARON

Broeder? Matthieu reageert niet. Schrijf je?

MATTHIEU

Nee.

AARON

Waarom niet?

MATTHIEU

Ik weet even niets te bedenken.

AARON

knikt ernstig 't Is moeilijk, schrijven. een stilte Kan ik je helpen?

MATTHIEU

met een glimlach Nee, dank je. Ga maar slapen.

Aaron vlijt zich gehoorzaam plat achterover. Verbreekt na enkele ogenblikken de stilte.

AARON

Ik kán niet slapen, broeder.

MATTHIEU

Wat is er dan?

AARON

M'n kussen is op de grond gevallen.

MATTHIEU

Hoe krijg je dat voor mekaar?

AARON

D'r zit een beest in. Een schildpad. Die kroop heel langzaam onder m'n hoofd vandaan en boem, daar lag-ie. Ik heb nog geprobeerd om hem tegen te houden, maar als je met twee handen vastzit begin je weinig tegen een schildpad.

MATTHIEU

zuchtend Ik kom bij je.

Hij legt zijn pen neer, gaat om het scherm heen naar het bed toe om het kussen op te rapen. Aaron kijkt geïnteresseerd toe.

AARON

Hoe oud ben jij, broeder Matthieu?

MATTHIEU

Negentien.

AARON

Negentien. En je hebt al een vriendin.

MATTHIEU

aarzelt Ja.

Hij legt zijn arm onder Aarons nek, tilt zijn hoofd op en schuift het kussen eronder.

AARON

En jullie leven als man en vrouw. Mag helemaal niet van het gesticht. Jullie zijn een keer bijna betrapt... *giechelt* ...en toen is zij spiernaakt achter de gordijnen gekropen. *Matthieu geeft geen reactie* Maar buiten stond de nachtwaker... die scheen toevallig naar boven met z'n zaklantarentje... en die wist niet wat-ie zag, ha ha ha!

MATTHIEU

Wie heeft jou dat verteld?

AARON

De nachtwaker! *nog na-gniffelend* Hoe heet ze ook weer, die vriendin van je?

MATTHIEU

Judith.

AARON

Judith. Zo heette mijn grootmoeder.

Matthieu schudt ondertussen de andere kussens op, trekt lakens en dekens recht.

MATTHIEU

Zo goed?

AARON

Verrukkelijk. Dank je wel... *moet even nadenken* Matthieu. Bijna had ik weer Sem gezegd, neem me niet kwalijk.

MATTHIEU

Slaap lekker.

AARON

Schrijf ze.

Matthieu gaat terug achter het scherm naar zijn tafeltje, neemt daar plaats, vouwt de handen onder zijn kin, staart naar de blanco pagina's in zijn dagboek. Aaron houdt hooguit vijf seconden zijn waffel. Dan kan hij het weer niet laten:

AARON

En toch hebben we best een hoop lol gehad, samen, hier in het gesticht. Hé, broeder, ben je d'r nog?

MATTHIEU

afwezig Wat zeg je, Aaron?

AARON

Dat we ons rot hebben gelachen.

MATTHIEU

Wie?

AARON

Jij, en broeder Barend, en ik. Vanaf het moment dat je hier binnenkwam, als jong broekie uit Amsterdam, of weet je dat niet meer? Je eerste dag in het gekkenhuis?

MATTHIEU

Wat?

AARON

Hoe ze je toen te grazen hebben genomen...

MATTHIEU

Ik weet 't echt niet meer.

AARON

Ik wel! *Hij vertelt het verhaal, kraaiend van de pret.* Je kwam binnen met lood in je schoenen, ik zie je nog schuifelen over die lange gang van Paviljoen 4, met de sleutel krampachtig in je hand: deur open, deur dicht, deur open, deur dicht, want dat had de geneesheer-directeur je op je hart gedrukt, punt één van de reglementen: wat er ook gebeurt, deur achter je op slot doen! Hé, luister je nog?

MATTHIEU

verveeld Ja, Aaron.

AARON

Opeens komt Barend aangestormd: 'Van Beveren, Van Beveren is er vandoor!' 'Wie is Van Beveren?' 'Een van onze gevaarlijkste psychopaten! Kijk uit, hij is gewapend, hij heeft een mes!' *schatert het uit* Nooit zal ik het vergeten, dat smoelwerk van je, toen ik op je afkwam met die omgekeerde soeplepel in m'n hand, ha ha ha! Weet je 't nou weer?

MATTHIEU

Ja, Aaron.

AARON

Later heb je er zelf dapper aan meegedaan. 'Geintje! Ontgroening!' Ha ha ha...
verslikt zich, krijgt een rochelende hoestbui

MATTHIEU

Welja, toe maar, toe maar. Hoest maar even lekker uit.

AARON

herstelt zich Barend en Matthieu. Een wonderlijk stel. De een de zoon van een stinkendrijke kunsthandelaar, de ander z'n vader staat op de markt met bretels. En toch... niet van elkaar weg te bránden. Barend naar een gekkenhuis, Matthieu achter hem aan. Barend met de trein naar Polen, Matthieu in dezelfde coupé. *pauze* Mag ik nog iets vragen?

MATTHIEU

op diezelfde matte toon Ja, Aaron.

AARON

Hoe lang zijn jullie al vriendjes?

MATTHIEU

Vanaf de eerste klas.

AARON

De eerste klas wat?

MATTHIEU

Gymnasium.

AARON

herhaalt het woord met diep ontzag Gym-na-sium. Je vader heeft daar krom voor gelegen, realiseer je je dat?

MATTHIEU

Ja, Aaron.

AARON

Daar mag je 'm tot het einde van je dagen dankbaar voor blijven. Zeg, hé, broedertje. Zal je dat nooit vergeten?

MATTHIEU

geflatteerd braaf Nee Aaron. Dat zal ik nooit vergeten.

AARON

Wat heb je allemaal geleerd op dat gymnasium?

MATTHIEU

Niets wat ik nu kan gebruiken.

AARON

Mijn Sem verdomde het om te leren. Vond dat zonde van z'n tijd. De muziek wou hij in, gitaar, trompet, maakte niet uit, als je d'r maar bij kon dansen. Op 8 februari aanstaande zou hij 24 zijn geworden. Grebbeberg. Pang, uit, derde dag van de oorlog. *kijkt vertederd naar het kamerscherm* Jullie zijn als twee druppels water, weet je dat? Zelfde haar, zelfde oogopslag, tot aan dat pissige toontje waarop je zegt: *doet hem na* 'Nee Aaron, dat zal ik nooit vergeten.'

MATTHIEU

poepvriendelijk Zou je het heel erg vinden, Aaron, om even vijf minuten je kop te houden, of drie lijkt me ook al verrukkelijk...

AARON

Nog één vraag. Mag dat?

MATTHIEU

Ja, Aaron.

AARON

Je vriend droeg net een gedicht voor, dat jij had geschreven, ik weet niet meer precies hoe 't was, maar 't ging over een gekkenhuis, iets van twee regels...

MATTHIEU

'Laat Gij mij dan verrekken, Zeus

In dit verdomde gekkenhuis?'

AARON

Wat en wie is Zeus?

MATTHIEU

Zeus is de god van de Grieken. De god van alle goden. Ze hebben er een heleboel.

AARON

En die zijn allemaal antisemiet. Ik waarschuw je maar. Zingen kunnen ze ook niet en van geld hebben ze geen verstand. Is de brandweer al gebeld?

MATTHIEU

Ik zal het zo doen, Aaron. Maar zou je me nu met rust willen laten?

AARON

De oogst moet ook nog worden binnengehaald.

MATTHIEU

getraind in dit soort wartaal We wachten even tot het droog is.

AARON

Neem dan wel die appel van je hoofd, broeder.

Matthieu antwoordt niet meer, pakt zijn cahier, begint er driftig in te bladeren. Na vijf seconden probeert Aaron het weer.

AARON

Broeder?

MATTHIEU

met engelengeduld Ja, Aaron?

AARON

Waarom is Barend indertijd niet met z'n vader en moeder meegevlucht naar Zwitserland?

MATTHIEU

houdt zich in Ik weet het niet, Aaron.

AARON

Omdat hij zijn vriendinnetje niet in de steek wou laten? *Matthieu gaat er niet op in* Of bleef hij voor jou?

MATTHIEU

wordt razend Nog één zo'n opmerking en ik stamp je in elkaar!

Het blijft weer heel even stil.

AARON

Broeder. Ik heb kramp in mijn armen. *pauze* Mogen ze niet heel even los?

MATTHIEU

Nee, Aaron!

AARON

Waarom niet?

MATTHIEU

Dat heb ik je al honderd keer verteld.

AARON

Broeder, ik zweer je bij alles wat ik liefheb of lief heb gehad: ik zal niet aan mijn wond komen.

Matthieu zegt niets meer, lijkt geheel verdiept in zijn dagboeknotities.

AARON

Ik praat tegen je! Hé, hallo, hoort u mij? Ik zal niet aan mijn wond komen! *Nog steeds geen reactie. Hij moppert.* Vroeger kreeg je nog wel eens behoorlijk antwoord van een broeder. Maar die droegen geen ster, dat waren gewone mensen.

Matthieu houdt zich doof. Aaron zint op een idee om zijn aandacht te trekken en begint ondertussen baldadig te zingen, een schunnig liedje dat voor zijn fatale ziekte op zijn dagelijks repertoire stond:

En er was eris een boer op een wortelenschuit

Sjiedewiedewiet van je boem

En z'n broek die stond open en z'n dingjes kwam d'r uit

Sjiedewiedewiet van je boem...

Hij stopt, werpt een broeierige blik op het kamerscherm en begint dan totaal onverwachts een imitatie op te voeren van een marktkoopman, een standwerker, die, omringd door een wijde kring toeschouwers, met een rauw, versleten, kapot geschreeuwd stemgeluid probeert zijn spullen aan de man te brengen.

AARON

met de stem van de standwerker Mensenlief, 't zal je maar overkomen! U bent te gast op een staande receptie, een verjaardag, een jubileum, een bruiloft... u houdt een toespraak tot de jarige, de jubilaris, het bruidspaar... en op het moment dat u een toast uitbrengt op het feestvarken... knappen uw bretels. Pats! Uw pantalon valt op de grond. U staat voor schut voor al uw vrienden, bekenden en zakenrelaties!

Zijn act treft doel: Matthieu zit gefascineerd te luisteren. Een paar seconden blijft het stil. Dan vervolgt Aaron met zijn normale stem:

AARON

Herken je 'm?

MATTHIEU

getroffen Je doet hem erg goed na.

AARON

Hij was een groot standwerker.

MATTHIEU

corrigeert geprikkeld Hij is een groot standwerker.

AARON

Wanneer hebben ze hem weggehaald?

MATTHIEU

Vorig jaar juli.

AARON

Bij een razzia?

MATTHIEU

Nee. Er reed een overvalwagen door de straat. En hij hing over het raam met een sigaret in z'n mond. Dat was oneerbiedig, vonden ze.

AARON

En je moeder en je zusje?

MATTHIEU

In september.

AARON

Nooit meer iets gehoord?

MATTHIEU

Tot op heden, nee.

AARON

verdraait opeens weer zijn stem, speelt de standwerker Honderd en tien jaar garantie! Dat uw pantalon zelfs bij de meest ingewikkelde lichaamsbewegingen nooit meer onverhoeds van uw lendenen zal afglijden!

MATTHIEU

roept er kriegel doorheen Ja, nu weten we 't wel, Aaron. Stop maar. Genoeg!

AARON

gaat door Rechtstreeks uit de Verenigde Staten van Amerika! Het land van de onbegrensde mogelijkheden! De meest solide bretel ter wereld! Een rekbaarheid van hier tot Honolulu!

MATTHIEU

klampt zich vast aan zijn stoel Aaron, als je nu niet onmiddellijk...

AARON

Voor de speciale kennismakingsprijs van slechts één kwart van een Hollandse gulden! *Matthieu komt dreigend op hem af, maar Aaron is niet meer te stuiten, gooit er zelfs nog een schepje boven op.* Wie deze kans voorbij laat gaan, is een dief van z'n eigen portemonnee! Vijf en twintig cents! Wie maakt me los? Eén kwartje,

zolang de voorraad strekt! *Hij gaat langzamerhand verschrikkelijk te keer, brult het uit, rukkend aan de spijlen van het bed. Wie maakt me los! Wie maakt me los! Wie maakt me los! Wie... Dan, van het ene moment op het andere, laat hij alle agressie varen. Op een heel andere toon gaat hij verder met zijn eigen stem, deemoedig, ontwapenend, bijna fluisterend. Wie maakt me los, broeder? Jij? Hij slikt een traantje weg en vervolgt pathetisch: Iemand die je vader van zo dichtbij heeft meegemaakt, die in dezelfde straat, wat zeg ik, in hetzelfde blók als hij is geboren en getogen, die stuur je toch niet zó de Eeuwigheid in – met twee handen vastgeketend aan z'n sterfbed? ...om met een knipoog te besluiten Wat moet Zeus daar wel van denken?*

Matthieu zucht, lacht, geeft zich gewonnen, buigt zich over hem heen en begint de riem aan zijn kant los te maken.

MATTHIEU

Maar je haalt geen idiote dingen uit, hoor je me?

AARON

Nee, broeder.

MATTHIEU

Wat 'nee, broeder'?

AARON

Ik zal geen idiote dingen doen. Glunderend ziet hij toe hoe zijn hand wordt bevrijd. Daarna steekt hij die in de lucht en verricht wat circulatie-bevorderende vingeroefeningen. Matthieu loopt om het bed heen, begint aan de andere riem. Die gaat moeilijker, het wordt even een gepruts. Aaron geeft hem een goedkeurend knikje.

AARON

Je bent lief, broeder Matthieu. *Hij moet om zichzelf lachen, een hoog, nerveus gegiechel. Ik lijk broeder Barend wel, je grote vriend!*

MATTHIEU

fronst de wenkbrauwen Hoe bedoel je?

AARON

Die zei toch ook 'je bent lief'?

MATTHIEU

Tegen wie?

AARON

Tegen jou!

MATTHIEU

Wanneer?

AARON

Daarnet. Bij het weggaan. *chargeert sterk* 'Je bent lief.'

MATTHIEU

En wat wou je daarmee zeggen?

AARON

ontsteekt plotseling in woede, roept tegen de lucht Dokter, ik protesteer!

Ongeschoold personeel! Bij alles wat je zegt: 'Wat bedoel je daarmee?' Niks, helemaal niks!

MATTHIEU

Lig stil, Aaron.

AARON

Dat hadden jullie nooit mogen toestaan, de niet-Joden eruit. Want wat krijg je ervoor in de plaats? Dit. Een stelletje snotapen met het eindexamen gymnasium in hun zak! *tegen Matthieu* Wat sta je nou aan me te prutsen, jongeman?

MATTHIEU

Ik wil je ook wel zo laten liggen, hé, schizofreen!

AARON

tot zijn hersenschim Hoor. Dat heb ik nog nooit een goj tegen me horen zeggen!
vastbesloten Ik ga niet mee naar Polen, ik kijk wel uit. tegen het niets Herr
Obersturmgruppenführer, Ich hab' mich bedacht!

MATTHIEU

heeft eindelijk de riem los, knikt Aaron vriendelijk toe en zegt op spottende toon U
kunt uw armen weer bewegen.

AARON

op dezelfde toon terug Dank u, broeder Matthieu. U bent lief! kijkt over
Matthieu's schouder, is op slag weer normaal en zegt, wijzend naar de deur Er is
iemand voor je.

MATTHIEU

kijkt snel om Judith!

Judith staat bij de ingang met een volgepropt rieten reiskoffertje in de hand. Mooi
Joods meisje van 19, grote donkere ogen, prachtig lang gitzwart haar, opzij
opgestoken en in de nek glanzend golvend over haar schouders. Ze is blootshoofds,
maar verder warm ingepakt tegen de snijdende kou: dikke bruine winterjas met
strakke leren ceintuur, wollen sjaal, beige wanten. De gele ster met het woord Jood
steekt scherp af tegen haar jas.

JUDITH

ze klinkt behoorlijk overstuur Matthieu...

MATTHIEU

holt naar haar toe Blijf daar, ik kom bij je. Dag, hallo, hoe is 't, geef me een kus.
neemt haar in zijn armen, kust haar, merkt dat ze in de war is Je trilt. Wat is er?

JUDITH

vermant zich Ik ben door de patiënten aangevallen. stelt hem snel gerust Maar er
is niets gebeurd, Alex kwam gelukkig net op tijd binnen. Ik ben wel
geschrokken: ze pakten me beet, trokken me aan mijn jas, riepen de smerigste
woorden...

MATTHIEU

Wie waren dat?

JUDITH

Ik weet 't niet, ik ken ze niet, ik kom daar toch nooit? Ik vroeg naar jou...

MATTHIEU

Was Barend er niet?

JUDITH

Nee. Barend was... zoek.

MATTHIEU

Zoek? Hoe kan dat?

JUDITH

opgewonden Dat moet je aan Barend vragen, ik weet het niet, Alex wist het ook niet, niemand weet waar Barend is... en 't kan me niet schelen ook! *Ze strekt haar rug, vervolgt zelfverzekerd.* Ik heb mijn koffertje gepakt, ik ben klaar. En ik wou je vragen of je het goedvindt dat ik nu naar jouw kamer toega om de persoonsbewijzen te halen. En je spullen. Dan kunnen we weg wanneer we willen. *houdt haar hand op* Mag ik de sleutel?

Een stilte. Matthieu is totaal overdonderd. Aaron heeft zich moeizaam tegen de kussens omhooggewerkt.

AARON

houdt spiedend een hand boven zijn ogen Is dit Judith? Broeder, is dit Judith? Broeder, broeder Matthieu, is dit Judith?

MATTHIEU

driftig Ja Aaron, ja Aaron, dit is Judith.

AARON

roept naar Judith Vind jij broeder Matthieu ook niet veel te lief voor deze wereld, zuster Judith?

JUDITH

Ik ben geen zuster, ik ben schoonmaakster.

MATTHIEU

Niet op ingaan, Judith, hij is gek.

AARON

kaatst onmiddellijk terug Wees blij dat ik gek ben, man. Daar leef jij van! voegt er meteen aan toe Nog wel, tenminste.

MATTHIEU

op een cynisch toontje Heb je er bezwaar tegen, Aaron, als Judith en ik even in alle rust een normaal gesprek met elkaar hebben?

AARON

Nee, natuurlijk niet, beste jongen! Ik wou alleen maar zeggen dat ik nog nooit zulk prachtig haar heb gezien. Dag Judith. Fijn dat ik je nog even gesproken heb.

Hij strekt zijn handen naar haar uit en zingt met krakende stem:

Reich mir zum Abschied noch einmal die Hände,

Goodbye, goodbye, good...

...grijpt naar zijn buik... Au, verdomme... en valt vermoeid terug in de kussens.

MATTHIEU

tot Judith Geef mij dat koffertje. neemt het van haar over, het is veel zwaarder dan hij dacht Wat heb je in godsnaam allemaal ingepakt?

JUDITH

D'r zitten vijf kilo aardappels bij, die heb ik gejat uit het magazijn, die zijn voor m'n moeder. *lacht om zijn verschrikte gezicht* Ja, gejat! En een pak thee, echte Engelse thee. Erg?

MATTHIEU

quasi-nonchalant Eh... welnee, integendeel, je hebt gelijk. 't Is oorlog.

Hij zet het koffertje weg in het kamertje met de stapelbedden, voert er een Chaplin-act bij op: struikelend over zijn benen, scheef lopend, het gewicht sterk overdrijvend.

Judith moet er om lachen. De scène krijgt even een andere kleur, licht, speels.

MATTHIEU

Ik heb 't hier een beetje opgevrolijkt, zoals je ziet. Als je wil zouden we hier ook rustig kunnen blijven, veiligste plekje van de wereld, hier zullen ze je nooit komen zoeken... en 't is van alle gemakken voorzien... *Hij danst dartel door de set, speelt de gids.* Woon- en slaapkamer, ieder z'n eigen bed, origineel Parijs café-terras, de ober is even naar een zekere plaats, ons eigen onbewoonde eiland, paradijs in de Stille Oceaan, die is daar... we hebben zelfs een hele schouwburg voor ons alleen, compleet met één acteur en tachtig kostuums... en wat zeg je van het uitzicht: New York bij nacht! *Hij zegt dit laatste, terug in het kamerdecortje, staande bij het raam voor het surrealistische achterdoek.* Judith bevindt zich nog steeds in de buurt van de ingang, knijpt nerveus met haar rechterhand in de vingers van haar linker. We hadden een bindende afspraak, weet je 'm nog? Samen er doorheen, jij en ik zijn één. Samen er doorheen, waar doen we dat? Hier? Jij mag 't zeggen.

JUDITH

schudt krachtig nee Ik wil weg.

MATTHIEU

Dat weet je zeker.

JUDITH

fel Ja, Matthieu, dat weet ik heel zeker! En hoe is dat met jou?

MATTHIEU

ontwijkt het antwoord Wat is er met je hand?

JUDITH

Dooie vingers.

MATTHIEU

wenkt Kom hier.

JUDITH

Wat dan?

MATTHIEU

Geef op die vingers. *Ze gaat naar hem toe. Hij pakt haar handen, voelt haar vingers. Steenkoud zijn ze! Hij wrijft er zachtjes overheen.*

JUDITH

Au.

MATTHIEU

Doet dat pijn?

JUDITH

Behoorlijk.

MATTHIEU

Ophouden?

JUDITH

Nee, ga door. *Hij masseert met grote tederheid. Judith vervolgt. 't Is ontzettend gemeen weer. Er staat een waanzinnig gure oostenwind. En 't is negen graden onder nul.*

MATTHIEU

Zouden we dan toch maar niet liever hier blijven vannacht? *Judith antwoordt niet. Hij gaat door met de handmassage. Is dit prettig?*

JUDITH

Ja.

MATTHIEU

Meer?

JUDITH

Ja.

korte stilte

MATTHIEU

Hoe is 't verder buiten?

JUDITH

Rampzalig. Chaos. Wanhoop. Niemand zegt een woord, ze laten het machteloos over zich heenkomen, als geslagen honden schuifelen ze van het ene gebouw naar het andere, met kleren, dekens, rugzakken... iedereen is iedereen kwijt...

MATTHIEU

kust haar vingertoppen, blaast er zijn adem overheen En het terrein is omsingeld?

JUDITH

Wie zegt dat?

MATTHIEU

Iemand zei dat, ik weet niet meer wie. Alles was afgezet door de SS, en de Hollandse marechaussee, met geladen geweren en honden.

JUDITH

Dat is absoluut volslagen onzin. De SS komt pas morgen, en d'r is ook geen marechaussee te bekennen, wie weg wil kan weg. *geëmotioneerd* Maar het idee vluchten komt helemaal niet bij ze op! Ze vinden 't de normaalste zaak van de wereld om zich te laten afslachten: 'Onze plicht, onze verantwoordelijkheid tegenover het gesticht...' en zo gaat 't maar door... O, ik word zo triest van die mensen... en ik ben schoonmaakster, ik was niet goed genoeg voor verpleegster, nee, ik ben schoonmaakster, Matthieu, ik heb niks met al jullie toestanden te maken, ik wil weg, ik wil hier weg!

MATTHIEU

Kom bij me. *trekt haar naast zich op het bed* Geef me een zoen.

JUDITH

weert hem af, met het oog op Aaron Nee! *Hij drukt zijn lippen gulzig op de hare*
Niet doen!

AARON

laat goed merken dat hij er nog is Je hoeft je voor mij niet te generen, lieverd, ik ben wel wat gewend op het gebied van de liefde. Jij trouwens ook, heb ik me laten vertellen.

MATTHIEU

Aaron, als je godver...

AARON

vermanend A, a, broedermans... we zijn hier in een Orthodox Israelitische krankzinnigengemeenschap, gij zult Gods naam niet ijdel uitspreken! *en prompt daarop* Judith... als ik weer op de wereld kom word ik nachtwaker, ha ha ha, au-au-au!

De rust keert weer. Hand in hand zitten ze elkaar aan te kijken op de rand van het bed, Judith en Matthieu – een bang, hoopvol, smoorverliefd stel van nog geen twintig. Dan verbreekt Judith het zwijgen.

JUDITH

Ik was de vloeren aan het doen in Paviljoen I, toen de hoofdzuster binnenkwam met de mededeling dat ik vóór vijven van m'n kamer af moest, 'omdat de Ordedienst uit Westerbork hem had gevorderd voor de nacht.' *met weezin spreekt ze de woorden uit De Jóódse Ordedienst uit Westerbork. Joden. Dat zijn Joden. Net zulke Joden als jij en ik.*

MATTHIEU

vergoelijkend Ze kunnen er niks aan doen. Ze moeten.

JUDITH

fel Wát moeten ze? Ons weghalen?

MATTHIEU

In ieder geval het voorbereidende werk. Als ze dat niet doen gaan hun vader en moeder op transport naar Polen, of hun familie, hun vrouwen, hun kinderen...

JUDITH

fel Mij van mijn kamer afjagen, omdat zij anders 'zelf' op de grond moeten slapen, hoort dat ook bij het voorbereidende werk? Van mij kunnen ze doodvallen! *Ze kijkt op haar horloge, springt overeind, houdt haar hand op. En mag*

ik nu asjeblijft de sleutel, 't is tien voor vijf. *Hij antwoordt niet, staart treurig voor zich uit. Geprikkeld vraagt ze: Wat is er, wat heb je?*

MATTHIEU

half in zichzelf Ik vind 't zo vreemd dat Barend niet op de afdeling was.

JUDITH

smalend Is dat wat je bezig houdt?

MATTHIEU

Hij hoort daar te zijn...

JUDITH

Ik heb een boodschap voor je van Rosa, die moest ik speciaal aan je overbrengen, namens haar. *Matthieu reageert nauwelijks. Hoort u mij? Hij kijkt nu op. Ze herhaalt met extra nadruk: Ik heb een boodschap voor je van Rosa – en dat is deze: als je de kans hebt om te vluchten, dan moet je dat doen. En niet denken dat je hier moet blijven voor haar, of voor Barend, of voor wie dan ook. Ze heeft me gesmeekt om je het gesticht uit te sleuren, als ik wegging... roept woedend* Je luistert helemaal niet!

MATTHIEU

Ik hoor ieder woord dat je zegt.

JUDITH

En wat heb jij daarop te zeggen?

MATTHIEU

Ik... ik... *springt overeind, loopt weg uit het kamertje ...*'t is zo godvergeten moeilijk, Judith... ik weet 't niet... ik weet 't niet... of ik weet 't eigenlijk wel, natuurlijk weet ik 't wel... Wanneer heeft ze dat tegen je gezegd?

JUDITH

Ik kom net bij haar vandaan. Ik was 't helemaal niet van plan, ik was onderweg hier naar toe, kwam langs het kinderpaviljoen... en toen hoorde ik zingen... de kinderen waren aan het zingen! 'Schipper, mag ik overvaren...' En dat klonk zó

zoet... en zó verschrikkelijk treurig... zó hartverscheurend... *Ze zingt bijna huilend, met een ijl stemmetje. 'Schipper, mag ik overvaren, ja of nee... Moet ik dan een cent betalen, ja of...'* *Ze vermant zich, bijtend op haar onderlip.* Als ik ook maar enigszins het gevoel had dat ik iets zou kunnen doen om ze te helpen, denk je dat ik dan... Maar ik wéét toch wat er met ze gaat gebeuren, ik wéét toch wat die rotzakken met ze van plan zijn... en met Rosa, en met Barend, en met iedereen die... die... *Matthieu snelt toe om haar te troosten, slaat zijn arm om haar heen. Ze snikt het uit op zijn schouder.* Maar niemand wil me geloven als ik zeg dat ik als meisje van elf de verhalen heb gehoord van de vluchtelingen uit de concentratiekampen die bij mijn moeder over de vloer kwamen...

MATTHIEU

Kom, schat, stil maar... *kust haar, streelt haar nek* Hoe is 't met de dooie vingers? Ik hou van je. En ik ben bij je, ik blijf bij je, ik ga met je mee, hoor je wat ik zeg? *Ze knikt verrukt ja, hij corrigeert haastig.* Maar niet nu. Vanavond. Ik kan hém niet alleen laten. Vanavond om tien uur gaan we weg, gaan we sámen weg. En jij gaat nu als de donder de spullen halen... en de valse persoonsbewijzen... je weet waar die zitten?

JUDITH

knikt heftig ja In de roe van het gordijn.

MATTHIEU

Als je met je gezicht voor het raam staat, links. Ik hoop dat je er bij kan.

JUDITH

Ik klim wel ergens op.

MATTHIEU

haalt een sleutel van de bos die met een kettinkje aan zijn broekriem is bevestigd en tegen zijn dijbeen bengelt Hier is de sleutel.

JUDITH

pakt de sleutel aan, steekt hem in haar zak Je weet het nu zeker?

MATTHIEU

Ik weet het helemaal zeker, écht.

JUDITH

Zeg 't nog één keer.

MATTHIEU

Wat?

JUDITH

Wij gaan samen weg.

MATTHIEU

plechtig Wij gaan samen weg.

AARON

sceptisch op de achtergrond Ja ja... *Hij werkt zich op zijn elleboog half overeind.*

Grijnst triomfantelijk naar de verblufte Judith en Matthieu. Drukt met de toppen van zijn wijsvingers op zijn jukbeenderen. En besluit met de in Joodse kringen gevleugelde woorden: Sehn musz Ich!

black out

Scène 3

17.30 uur. Aaron is alleen. Ligt half overeind in een keurig opgemaakt bed en doet of hij schrijft. De zaaldeuren zijn gesloten.

AARON

Lieve familie... Wij zitten in een klein plaatsje ergens in het zuiden van Polen, aan een prachtig meer, in een kasteel waar wij door onze nazivrienden werkelijk met open armen zijn ontvangen. De manier waarop wij hier worden verzorgd of laat ik maar rustig zeggen vertroeteld grenst aan het ongelofelijke. Zalen van kamers, schitterend uitzicht, heerlijke maaltijden, gisteravond een zalmslaatje vooraf, daarna een goddelijke ganzenborst met gebakken aardappeltjes, worteltjes, doppertjes en appelmoes... en de bediening, op z'n Duits, voor-tref-fe-lijk! Vriendelijke obers, beeldschone dienstertjes, je hoeft maar te kikken of er staan er drie tegelijk voor je neus... ze doen me allemaal denken aan Gertrud, de blonde schoonheid uit Düsseldorf, bij wie ik mijn sief heb opgelopen... *Hij stopt. Matthieu komt binnen met een glas melk op een dienblad.*

MATTHIEU

komt naar het bed Ik heb een glas melk voor je meegebracht.

AARON

Nog nieuws van Barend?

MATTHIEU

schuift een tafeltje bij, zet het blaadje neer, voelt aan het glas Hij is nog iets te heet. *draait zich om naar Aaron* Hoe is 't met de pijn?

AARON

Zolang ik me niet beweeg heb ik geen last. Ik heb zelfs een ansichtkaart liggen schrijven aan mijn dierbaren, maar ik heb geen postzegel. *pauze* Je was lang weg.

MATTHIEU

Joël kreeg een toeval, ik moest helpen.

AARON

En wat is er nou aan de hand met broeder Barend?

MATTHIEU

ontwikkend Ik weet 't niet, Aaron.

AARON

Spoorloos verdwenen. *Matthieu doet onrustig, voelt opnieuw aan het glas.* Aaron houdt aan. Met of zonder Rosa?

MATTHIEU

Blijf je zo?

AARON

Ik heb 't steeds gezegd: die maakt dat-ie wegkomt. Leer mij die familie kennen. Zijn vader was een klant van mijn vader. Groot sigarenroker. Als klein jongetje mocht ik mee. Op een cent viel-ie dood. Ik moet je trouwens nog iets vertellen. Ik ben boven geweest. *wijst ter verduidelijking naar de hemel* Daar, boven. In de tijd dat jij weg was. Heb ik mijn ouwe vader opgezocht. *kijkt Matthieu doordringend aan* Geloof je niet.

MATTHIEU

Jawel.

AARON

Jouw vader was er ook. *Matthieu's gezicht verstrakt* Met je moeder en je zusje. *heftig* Ik kan er ook niks aan doen, jongen! Ze waren er allemaal, mijn eigen zoon Sem was er ook. Maar die stond met een groepje dames, die had geen behoefte aan z'n vader. Tja, logisch, wat wil je? 't Is geen aanbeveling: 'Wat doet

je vader?’ ‘Die zit in het gekkenhuis.’ Maar voor de rest heb ik ze allemaal gesproken. Je vader kwam speciaal naar me toe, maar hij had geen mond, hij kon niet praten, niet schreeuwen, niet huilen, hij kon alleen maar ja of nee schudden. En jij moest niet meegaan met het gesticht, schudde hij, toen ik ’t hem vroeg. ‘Niet, niet, niet!’ *Hij schudt hevig met zijn hoofd, een pijn schiet door zijn lijf, hij kermt het uit. Au au au...*

MATTHIEU

pakt het glas, duwt het tegen Aarons lippen Hier. Drink.

AARON

wijkt achteruit Wat?

MATTHIEU

Dit. Drink op. Glas melk.

AARON

Wat moet ik met een glas melk?

MATTHIEU

Opdrinken.

AARON

Van wie?

MATTHIEU

Van mij.

AARON

Waarom?

MATTHIEU

Omdat ik ’t zeg.

AARON

Geen háár op m’n hoofd. Een heel glas melk! Voor iemand die doodgaat, of nee, voor iemand die dood wil!

MATTHIEU

Een paar uur geleden zat je nog te zingen: ik ga mee naar Polen, de revue, de revue!

AARON

Een paar uur geleden is een paar uur geleden. Een mens kan van gedachten veranderen. En bovendien: je weet toch dat ik ze niet alle vijf op een rijtje heb? Punt één is het waanzin om te denken dat we daar een luizenleventje tegemoet gaan... Punt twee ben ik doodziek, m'n lichaam is uitgeteerd, als ik twee noten zing plof ik in mekaar... De revue! Mooie figuur voor een komische sketch! *heft de Marche Funèbre aan* Tam tam tadam tááderamderamderam, táádera derámbam, táádera derámbam... Tam tam tadam táá...

MATTHIEU

wordt ongeduldig Nou! Moet ik hier nog lang zo staan met dat glas?

AARON

Je kan blijven staan tot je een ons weegt. Een glas melk voor een dooie patiënt! Terwijl er hier honderden meisjes en jongens van jouw leeftijd lopen te sterven van de honger, jouzelf niet uitgezonderd! Ik zou me rotschamen om daarboven te verschijnen met een volle maag, je vader en je moeder zien me aankomen! *Matthieu heeft moeite om hem het glas niet in z'n gezicht te smijten. De man is knetter, je kan zijn woorden niet serieus nemen, maar niettemin...*

MATTHIEU

moedeloos Aaron, ik ben niet in de stemming om dit soort eh...

AARON

'Praatjes van een gek'... nee, broeder, dit was nou es een keer toevallig de werkelijkheid, ik wist zelf ook niet wat me overkwam, maar ik heb ze persoonlijk gezien! Mijn vader, jouw vader, ze zaten aan een grote tafel met nog een stel standwerkers te whisten – eentje riep er nog: 'Aaron, doe je een spelletje mee?' Ik zeg: 'Nee, ik moet nog terug, maar vanaf morgen kan je op

me rekenen!’ *Zijn toon is nu warm, hij spreekt Matthieu vaderlijk toe.* Zal ik jou eens wat zeggen, jongen? Je zou mij een heel groot plezier doen als jij, zelf, dit glas leegdronk. Nee, luister! Je weet niet half hoe gelukkig je me zou maken, als je dat deed. Zet dat glas even weg, zet weg, zet het weg... *Matthieu zet, aarzelend, het glas op het tafeltje.* Aaron vervolgt: ...en kom hier, dicht bij me. Kom, kom... *Hij trekt Matthieu naar zich toe en vertelt:* Begin 1932 ben ik ziek geworden van die snol. Twee jaar later zit ik in de trein naar Eindhoven, ik moest optreden die avond en ik reisde altijd met de trein, eerste klas, alleen, de rest van het gezelschap ging met de bus. In Utrecht stapt een man in, die gaat tegenover me zitten, een wijze Joodse man, een èchte, ik bedoel: grote baard, zwarte jas, zwarte hoed, zwarte peies... Wij raken in gesprek, over God, over de onvolkomenheid van de mens, de doodzonden die hij begaat en over de vraag wat hij daar tegenover moet stellen om uiteindelijk toch tot de hemel te worden toegelaten. Toen zei die man... en dat is mij m’n leven lang bijgebleven, ik hóór ’t ’m nog zeggen, ergens halverwege tussen Utrecht en Eindhoven: ‘Meneer,’ zei die man, ‘een mens kan duizendmaal God en gebod hebben verloochend. Doch één nobele daad op zijn sterfbed, wist alle ongerechtigheden uit.’ *Hij leunt achterover, moet even bijkomen van zijn lange betoog. Gaat dan op een plechtstatige toon verder.* Broeder Matthieu. Dit glas melk, dat voor mij was bestemd als vertroosting in mijn laatste levensuren, sta ik af aan jou, die er nog van moet groeien. *Hij blikt op naar de hemel en proest het uit.* Als ik er nóu morgen niet inkom, dan weet ik het niet! *De binnenkomst van Rosa brengt hem op aarde terug. Ze is gekleed als in scène I: winterjas, wollen muts, handschoenen.* Aaron ziet haar het eerst, roept verrast naar de ingang, waar ze discreet blijft staan wachten: Zuster Rosa! We waren al bang dat je was vertrokken! Is broeder Barend er ook nog?

ROSA

Ja, Aaron.

AARON

God zij dank. Wil je een glas melk? *Hij reikt naar het glas, maar Matthieu slaat met een vinnige tik zijn hand weg.*

MATTHIEU

Afblijven! En liggen jij! *duwt hem hardhandig achterover*

AARON

aanstellerig Au au au! Zuster, hij sláát me!

MATTHIEU

En nu moet je ophouden met die komedie, ik wil praten met Rosa en jij houdt je erbuiten, je valt ons niet voortdurend in de rede, heb je me verstaan, Aaron?

AARON

Ja broeder, je hebt net zo'n duidelijk stemgeluid als je vader vroeger had.

MATTHIEU

zet het tafeltje met het glas buiten Aarons handbereik. Bijt hem dan toe: Er bestaat ook nog zoiets als een dwangbuis, daar hangt er een, je bent gewaarschuwd. *Hij draait zich om en gaat naar Rosa.* Dag Rosa.

ROSA

Dag Matthieu.

Haar stem klinkt vermoeid, ze is lichtelijk buiten adem, ziet er uit alsof ze elk ogenblik in tranen kan uitbarsten. Matthieu ziet het, vraagt bezorgd:

MATTHIEU

Wat is er?

ROSA

kijkt zoekend om zich heen Is Judith er niet?

MATTHIEU

Nee. Die is naar de kamer. Mijn spullen inpakken. We gaan eh... *maakt een gebaar van onderduiken*

ROSA

Ik weet 't. Ik ben er heel blij mee. *Ze komt nog steeds adem tekort, praat er badinerend overheen.* 't Is vreselijk koud buiten, ik heb het hele end hier naar toe gehold, tegen de wind in, ik ben vandaag toevallig niet in topconditie... even op adem komen...

MATTHIEU

Doe maar kalm aan.

ROSA

blaast uit, verzamelt krachten. Zegt dan, zachtjes. Barend heeft een vrijeleide naar Zwitserland. Z'n vader heeft een schilderij verkocht aan Göring.

Matthieu staat sprakeloos. Aaron luistert mee. Rosa laat het even bezinken. Voegt er dan aan toe:

ROSA

En ik mag mee.

MATTHIEU

Naar Zwitserland?

ROSA

Ja. Samen met Barend naar Zwitserland.

MATTHIEU

O Jezus... en dat wil je niet.

ROSA

schudt heftig nee Dat kán ik niet. We hebben ruzie. Ik wil dat hij naar Zwitserland gaat, ik weet zeker dat hij... *haar stem hapert* ...dat hij een concentratiekamp niet overleeft... net zo min als jij... daarom ben ik zo blij dat Judith jou meesleurt... Judith heeft geen verplichtingen hier, ik wel... ik ben gediplomeerd verpleegster, ik sta voor een afdeling met 29 kinderen, die zonder mij geen stap kunnen verzetten... *klampt zich aan hem vast* Je moet écht maken dat je wegkomt, Matthieu, je mag in geen geval het gevoel hebben dat je voor mij moet meegaan naar Polen, ik red me heus wel, ik weet zeker

dat ik er doorheen kom... dat heb ik ook tegen Barend gezegd, maar die wordt woedend! Hij heeft zijn verantwoordelijkheid, zegt hij... en hij háát zijn vader!

MATTHIEU

Waar is Barend nu?

ROSA

In het hoofdgebouw, op de kamer van de geneesheer-directeur. Daar zit hij te praten met die man die speciaal uit Amsterdam is overgekomen, de beheerder, of hoe heet dat, de Verwalter van de zaak van z'n vader.

MATTHIEU

Die heeft de papieren bij zich?

ROSA

Ja. Die heeft alle papieren bij zich.

MATTHIEU

En Barend hoeft alleen maar ja te zeggen.

ROSA

Ja.

MATTHIEU

En doet-ie dat?

ROSA

Weet ik niet. We zijn met ruzie uit elkaar gegaan. Of eigenlijk uit elkaar gejaagd door de hoofdzuster, zuster Martha – die was een hoge Duitse officier aan het 'rondleiden' over het terrein en kwam binnen toen we elkaar net jankend om de hals waren gevallen. Hij moest erom lachen, die SS'er. 'Ach, wie schön ist die Liebe!'

Een stilte. Rosa loopt stromeloos door het decor. Komt bij de verplegerskamer, gaat na een lichte aarzeling naar binnen.

MATTHIEU

Wat dénk je dat Barend zal zeggen?

ROSA

Ik weet het niet, ik weet het echt niet, ik vrees: néé. *Ze kijkt dromerig om zich heen. Jullie kamer...*

MATTHIEU

komt glimlachend naar haar toe, wijst naar de twee stapelbedden Hier slaap ik, daar slaapt Barend.

ROSA

Een goed half jaar geleden zat ik hier... *Ze gaat zitten op de rand van het onderste bed.*

MATTHIEU

En ik zat naast je... *Gaat naast haar zitten. Zonder elkaar aan te kijken praten ze verder.*

ROSA

Barend was naar Amsterdam voor de begrafenis van zijn grootvader.

MATTHIEU

En Judith was hier nog niet in dienst.

ROSA

We waren allebei erg verdrietig.

MATTHIEU

Jouw ouders waren een paar dagen daarvoor ondergedoken.

ROSA

En de jouwe weggehaald.

MATTHIEU

M'n moeder en m'n zusje. M'n vader was al eerder opgepakt.

ROSA

We lazen elkaar gedichten voor om elkaar te troosten.

MATTHIEU

Roland Holst. *declameert zachtjes*

Wij zijn maar als de blaren in den wind
ritselend langs de zoom van oude wouden
en alles is onzeker, en hoe zouden
wij weten wat alleen de wind weet, kind –

ROSA

En dat malle versje van jouzelf:

Het komt, het moment, het komt!

Ik breek de mij omgevende muren

ik lach, ik schater en ik steek

mijn tong uit tegen de bureen

en... en... *ze weet het niet verder*

MATTHIEU

neemt over

... en toon mij weer in vol ornaat

zo maar zonder ster op straat

en schenk de vrouw die mij bemint

in liefde jaar op jaar een kind!

*Diepe stilte. Langzaam draaien ze zich naar elkaar toe. Hun monden vinden
elkander in een innige, radeloze kus. Dan maakt Rosa zich los.*

ROSA

Dag lieve Matthieu. Pas goed op jezelf. En op Judith. Ze is lief, ze houdt van je
en jullie moeten er samen doorheen. Dag.

*Ze holt de kamer uit, door de zaal naar buiten. Uit het ledikant komt na enkele
ogenblikken Aarons stem:*

AARON

Waarom is het opeens zo stil! Hé! Hallo? Broeder? Broeder Matthieu? *Hij
probeert overeind te komen, kijkt verdwaasd om zich heen. Zijn we al in Polen?*

pauze

deel 2

Scène 4

19.00 uur. De toneelzaal is schemerdonker, alleen de plek waar het ledikant staat is behoorlijk verlicht. Matthieu is niet aanwezig. Aaron zit, in de rug gesteund door een flink stel kussens, te zingen in bed, met een bravoure alsof hij optreedt voor een uitverkocht huis. De matelot die bij zijn theater-outfit behoort, heeft hij in de hand. Hij voert er een act mee op, hoedje op, hoedje af, geheel in de stijl van de populaire revueartiest anno 1930. Het glas melk staat, onaangeroerd, op het tafeltje naast het ledikant, buiten zijn bereik.

AARON

op de wijze van Louis Davids' 'Dat is de kleine man...'

Ik heb een tante die is paranoïde schizofreen

In haar eentje is ze toch nog met z'n tweeën

Ze zit dagenlang te snateren zonder iemand om zich heen

En te schateren om haar eigen waanideeën

Waarom ze dat toch doet

Het mens dat is niet goed

Maar ja... dat zit nou eenmaal onze familie in het bloed...

Dááááát...

Hij dirigeert het refrein:

... is m'n tante Leen

Met haar ene houten been

Die dart maar op haar kamer en bemoeit zich met geeneen

Ze heeft een kop van nikkel en daarbij een hart van steen

Zo schizofreen als Leen is onze tante Leen alleen!

Hij neuriet het bekende tussenspel ('tjára tiedeldiedom tarara...') en richt zich dan met een vlotte babbel tot zijn denkbeeldige publiek. 't Is voor mij bijna niet te doen, dames en heren, zoals jullie daar zitten, al die doctoren, al die patiënten, iedereen in z'n nette pak, jullie zijn bijna niet meer uit mekaar te houden! De vorige keer, ik weet niet of u daar bij was, toen zat hier op de derde rij de voltallige afdeling psychopaten... een lawáái, dames en heren, een lawáái, ik kon mijn eigen chansons niet verstaan! Op een gegeven moment gaat een van die herrieschoppers zo verschrikkelijk tekeer dat ik midden in het derde couplet van tante Leen m'n tekst kwijtraak, ik stop, ik loop naar het voetlicht, ik zeg: 'Als jij nú niet onmiddellijk je kop houdt, dan pak ik je bij kop en kont en dan flikker ik je persoonlijk de zaal uit, heb je dat goed begrepen, zenuwenlijer!' De volgende ochtend, dames en heren, word ik ontboden in de kamer van de geneesheer-directeur: krachtig ...hoe ik 't in mijn bolle hersens had gehaald om tegen een éérste verpleger... gaat ineens weer over op het tussenspel ... tjára tiedeldiedom tarara... tjára...

Matthieu komt binnen. Aaron houdt schielijk zijn mond, zet de matelot met een schalks tikje schuin op zijn hoofd, kruist de armen voor de borst en wacht met een brede grijns op de reactie van Matthieu. Maar die is kennelijk niet in de stemming om nader in te gaan op de vraag: 'Hoe komt Aaron aan de matelot?' In plaats daarvan loopt hij zonder een woord te zeggen regelrecht door naar de schakelkast, zet het decor in het licht en gaat naar het 'verplegerskamertje' aan de andere kant van het toneel. Aaron volgt verbluft zijn handelingen. Vraagt dan:

AARON

Krijgen we niks te eten vanavond?

MATTHIEU

nors, kortaf Nee. Alles was op.

AARON

ongelovig Alles?

MATTHIEU

Ja. Alles. Ik kwam net een kwartier te laat.

Hij haalt het roodzwart gemarmerde cahier uit zijn zak en werpt het op het schrijfbureau. Vervolgens draait hij zich om, schuift resoluut een kamerscherm tussen het ledikant en het verplegerskamertje en trekt zich daarachter terug. Aaron kijkt verbluft toe.

AARON

Waarom doe je dat? Ben je boos? Hij krijgt geen antwoord. Je was lang weg. Heb je nog mensen gesproken?

In het kamertje loopt Matthieu besluiteloos om het bureau heen. Pakt dan het dagboek en kijkt het door. Aaron vervolgt met tussenpozen, hier en daar even wachtend op een reactie – die uitblijft.

AARON

Ik wel, ik heb bezoek gehad. Eentje van de Ordedienst... Een aardige man, van een jaar of veertig. Die hoorde me zingen en kwam kijken wat er aan de hand was. En dat was een theaterliefhebber!... Een Hagenees. En die kende mij! Heeft mij 'De Koopman van Venetië' zien spelen, in 1932, in de Koninklijke Schouwburg te 's Gravenhage. De première. De Koningin was er ook, Wilhelmina, met Prins Hendrik, die kwamen na afloop met tranen in de ogen naar me toe. Ze hadden 'genoten', zei Hare Majesteit... 1932. Elf jaar geleden – en die man had maar één seconde nodig om te zien wie ik was: 'Aaron Waterman!' Hij sloeg zijn handen ineen van verbazing. 'Wat doet ú hier?!' 'Ik ben patiënt,' zei ik – hij wou het eerst niet geloven, Aaron Waterman, zijn Aaron Waterman, getroebleerd... Maar toen is hij bij me komen zitten, heeft

mijn hand vastgehouden, daarna m'n hoedje gepakt van de kapstok en toen hebben we met z'n tweeën zitten zingen, liedjes uit de ouwe doos, uit de tijd dat ik bij de revue zat... En jouw lied, niet te vergeten, tante Leen, heb ik hem voorgezongen. *Hij zingt uit volle borst.*

Daaaat... is m'n tante Leen

Met haar ene houten been

Die dart maar op haar kamer en bemoeit zich met geen een...

vervolgt Hij vond 't prachtig, vooral die laatste regel: 'Zo schizofreen als Leen is onze tante Leen alleen!' Hoor je dat, broeder? Hoe dat klinkt? Als een klok! Als ik m'n hoedje maar op heb! Hé, hallo, broeder? Zeg eens wat terug!

Er komt geen antwoord vanachter het scherm. Matthieu heeft ergens vandaan een wasmand opgeduikeld, zit nu op een van de gammele stoelen en is begonnen de blaadjes uit zijn dagboek te scheuren, bij vier, vijf tegelijk. Om die vervolgens in kleine stukjes te versnipperen boven de wasmand. Aaron luistert, hoort wel iets, maar kan het geluid niet thuisbrengen.

AARON

Wat doe je?

Matthieu scheurt verder, werktuigelijk, zo geluidloos als maar kan. Aaron laat het voor wat het is, hervat zijn verhaal.

AARON

1932... Toen liep jij nog in een korte broek. Ik was 44, mooi, knap, jong, kérngezond... kon alle wijven krijgen die ik hebben wou... ik was Aaron Waterman! *Valt opeens vinnig uit tegen een onzichtbare groep. Wát ha ha ha?* God en de hele wereld wist wie ik was! Ik was een ster! En ik ben 't nóg, ze zijn me nog steeds niet vergeten! Ik was Shylock, de Koopman van Venetië! *roept huilerig naar het kamerscherm* Broeder, ze nemen me weer in de maling, 't houdt maar niet op. Vanaf de dag dat ze me hier hebben binnengebracht doen ze niks anders als me vernederen, roepen dat ik 't allemaal uit m'n duim zuig,

stinkend jaloers op het leven dat ik achter de rug heb, op alles wat ik heb meegemaakt, tot aan de sief, die ik in Düsseldorf heb opgelopen. Want dat was niet bij zo maar een hoer, nee, dat was bij de halfzuster van Adolf Hitler! *gaat in één adem door* Hè, waarom kom je nou niet even achter dat scherm vandaan, broeder, ik heb zo'n behoefte aan menselijk contact!

MATTHIEU

geeft met tegenzin antwoord Ik ben bezig, Aaron.

Tijdens de nu volgende dialoog gaat hij in een gestaag tempo door met het verscheuren van zijn dagboek.

AARON

Wat ben je dan aan het doen?

MATTHIEU

Ik eh... ben een brief aan het schrijven.

AARON

Een brief! Mag ik raden aan wie?

MATTHIEU

Probeer maar.

AARON

Aan Barend.

MATTHIEU

Nee.

AARON

Aan Rosa.

MATTHIEU

Nee.

AARON

Aan Judith? Aan mij?

MATTHIEU

Allemaal fout.

AARON

Dan weet ik 't niet. Zeg 't maar.

MATTHIEU

Ik schrijf een brief aan de directie van het gesticht waarin ik ze meedeel dat ik verdwijn.

Een forse hoeveelheid snippers verdwijnt bij deze woorden in de mand.

Aarons gezicht klaart op.

AARON

Dat je verdwijnt! *juicht naar boven* Simon, hoor je dat? Hij heeft z'n gezonde verstand terug, hij gaat niet mee naar Polen, hij verdwijnt! *tot Matthieu* Kom hier, jongen! Kom uit je hok, je hebt me zo blij gemaakt, ik wil je zoenen, doe weg dat scherm, kom te voorschijn!

MATTHIEU

Mag ik niet eerst even die brief afmaken?

AARON

O, neem me niet kwalijk, ja natuurlijk, kereltje! Schrijf jij maar lekker door, zet er maar bij dat ik honderd procent achter je sta – met naam en toenaam, Aaron Waterman, als 't aan mij lag schopte ik ze d'r allemaal uit, allemaal, het hele verplegende personeel, met directie en al: d'r uit jullie, d'r uit, maak dat je wegkomt, verdwijn! *Hij zit te genieten, wrijft zich verkneukelend in de handen. Wat een dag, wat een fantastische dag! kijkt om zich heen* Iedereen is er helemaal stil van!

Seconden verstrijken. Aaron neuriet zachtjes het refrein van 'tante Leen', speelt met zijn matelot. Matthieu gaat door met het vernietigen van zijn dagboek. Aaron houdt het niet vol, praat tegen het scherm.

AARON

Heb jij geen honger? *Matthieu reageert niet, Aaron verheft zijn stem.* Ik vraag of je geen honger hebt.

MATTHIEU

bars Nee.

AARON

Kan ik je dienen met een glaasje melk? *Matthieu heeft de neiging iets terug te roepen, maar houdt zich in. Aaron vervolgt.* Een glaasje melk is goed voor je, je zal er spijt van krijgen als je 't laat staan! Hé, Matthieu... je gaat nog een lange nacht tegemoet. En 't is ijsig koud buiten, 't vriest, negen graden! Valt niet mee, met niks in je maag. Waar wou je eigenlijk slapen vannacht, weet je dat al? De mensen van het dorp zitten echt niet te springen om joden in huis te nemen... die kwakken de deur voor je neus dicht... Neem een slokje melk, man! 't Kan dagen duren voordat je wat te eten krijgt...

Matthieu is het zat. Smijt wat er nog over is van het cahier op het bureau en loopt in zijn drift bijna het scherm omver op weg naar het ledikant.

MATTHIEU

En nu drink je 't op. *pakt het glas melk en duwt het Aaron weer onder de neus Nú!*

AARON

legt uitzonderlijk kalm zijn hand op Matthieu's arm Waarom wind je je zo op, broeder? Ik heb je toch uitgelegd waarom ik die melk niet wil hebben? Wat moet ik ermee? Mijn leven is voorbij; het jouwe moet nog beginnen. Ben je klaar met je brief?

MATTHIEU

haalt diep adem Ik heb de dokter gesproken, Aaron. Je komt er weer bovenop, zei hij. Over een paar dagen ben je redelijk fit. *Aaron staart hem verschrikt aan. Hij vervolgt.* In ieder geval was 't medisch verantwoord om je mee te nemen naar Polen, zei hij.

korte stilte

AARON

Wanneer zei hij dat?

MATTHIEU

Daarnet. Hij was op de afdeling.

AARON

laat het even bezinken. Zegt dan, ogenschijnlijk volmaakt rustig: Zal ik jou eens wat zeggen, jongen? De dokter is gek. Onmiddellijk hierop drukt hij zich in wilde woede omhoog in de kussens en buldert tegen de lucht, zwaaiend met zijn matelot: Alle doctoren zijn stapelkrankzinnig!

black out

Scène 5

± 20.00 uur. De ruimte is schemerig verlicht.

Een wit schijnsel valt naar binnen door de half openstaande zaal deur. Matthieu zit in het verplegerskamertje bij een staande lamp het boek te lezen dat Rosa hem aan het begin van ons verhaal is komen terugbrengen: 'Vorbij de wegen, gedichten van A. Roland Holst' (eerste druk 1942). Aarons positie is onveranderd. Hij ligt er comfortabel bij, de matelot naast zich, in een keurig opgemaakt bed. Het kamerscherm is aan de kant geschoven.

AARON

Ik maak me ongerust over Judith. kijkt schuins naar Matthieu, die niet reageert
Hoe laat is het nu?

MATTHIEU

Dat heb je me 2 minuten geleden ook al gevraagd.

AARON

Is dat alweer twee minuten geleden? Ach ach... declameert spottend Uren, dagen, maanden, jaren... *Hij neemt de tijd om zich uit te strekken, begint dan hardop te mijmeren.*

Ze zal er toch niet vandoor zijn gegaan met Barend, in plaats van met jou? Nee, dat bestaat niet, dat ligt niet in Barend z'n aard. Barend is je grote vriend. pauze Ofschoon... heeft wel vergeten door te geven dat wij hier zijn – waardoor jij nu zit te verrekken van de honger. Hé... hoe gaat 't met de lege maag?

MATTHIEU

Niet zeiken.

AARON

bezeerd Pardon. Neemt een paar seconden stilte in acht, filosofeert dan verder.

Die Barend! Die boft toch maar, met zo'n vader. Door Hermann Göring

persoonlijk uitgeleide gedaan naar het Meer van Genève, middenin de oorlog. Dat had die ouwe van jou nooit voor mekaar gekregen, broeder. Wist die veel van zeventiende eeuwse Hollandse Meesters! *Pauze. Matthieu leest. Aaron denkt na. Vervolgt dan:* Jij was trouwens niet eens gegaan. Je had je vader allang een telegram teruggestuurd: 'Goed. Ik kom naar Zwitserland. Maar dan wel met het hele gesticht!'

MATTHIEU

dreigend Ik wil dat scherm wel weer terugzetten op de plek waar 't stond...

AARON

laat zich niet van z'n apropos brengen, gaat meteen door, quasi-serieus Hoeveel paar bretels zou Göring moeten hebben, voor vijftienhonderd halve gare Joden?

Judith komt binnen met een grote flink gevulde reistas in de hand, een gehavende leren citybag, die kennelijk de Eerste Wereldoorlog amper heeft overleefd.

AARON

straalt Daar is Judith, wat heb ik gezegd? Niks aan de hand!

Judith stevent regelrecht op Matthieu af – ze lijkt vol zelfvertrouwen, kordaat, bevrijd van een last. Haar kleding is dezelfde als in scène 3, alleen de hatelijke ster is van haar jas verwijderd. Het haar heeft ze vrijwel geheel weggefrommeld onder een bontgekleurde doek, die ze op zigeunerinnen-maniër om het hoofd heeft gedrapeerd, strak boven de oren met een knoop in de nek. Matthieu komt overeind, verheugd, maar heel wat minder zeker van z'n zaak dan zij. Het boek legt hij op het bureau.

JUDITH

Dag. Was je ongerust?

MATTHIEU

Eh... nogal.

JUDITH

Was absoluut niet nodig. 't Valt allemaal erg mee. 't Is héél stil buiten. Beetje te koud. Maar er gebeurt helemaal niets, helemaal niets. *houdt de citybag omhoog*
Zal ik dit maar bij mijn spullen neerzetten? *Hij knikt, kijkt haar bevreemd aan.* Ze zet de tas naast haar eigen koffer. Wat kijk je?

MATTHIEU

haalt zijn schouders op Niks. Ik kijk. Gewoon.

JUDITH

Mag. *poseert koket* Kijk maar rustig.

MATTHIEU

ziet het met een schok Je ster is er af.

JUDITH

lacht Ja. M'n ster is er af. Een heel ander gezicht. Vind je niet?

MATTHIEU

beamt haastig Een heel ander gezicht. En een heel ander gevoel waarschijnlijk.

JUDITH

Een verrukkelijk gevoel. *Een gespannen stilte.* *Er is iets vreemds aan haar, hij kan het zo gauw niet ontdekken.* *Op haar beurt kijkt zij hem onderzoekend aan.* Heb je wat te eten gehad?

MATTHIEU

Eh... nee. Ze hebben ons over geslagen.

AARON

roept uit bed Broeder Barend had vergeten door te geven dat we niet meer in de ziekenboeg...

MATTHIEU

valt hem met een harde snauw in de rede Hou je d'r buiten, lulhannes!

AARON

Had u 't tegen mij?

MATTHIEU

Geen woord meer, of... of...

AARON

Of wat?

JUDITH

komt snel tussenbeide Kan ik je hiermee een plezier doen? *haalt een pakje uit haar zak*

MATTHIEU

Wat is dat?

JUDITH

Een dubbele boterham met kaas.

MATTHIEU

verbluft Waar heb je die nou weer vandaan?

JUDITH

met een ondeugend lachje Lag in de keuken. 'Neem me mee,' zei die, 'voor Matthieu.'

MATTHIEU

neemt aarzelend het pakje aan Heb je die ook al gepikt? Wanneer?

JUDITH

Nu net. Onderweg hier naar toe.

MATTHIEU

De keuken was dicht!

JUDITH

glunderend Niet voor mij.

AARON

roept Ik hoef er niks van te hebben! Eet maar lekker op, broeder. Judith, ga zo door, trek je nergens wat van aan, je plundert het hele magazijn maar leeg, voordat die moffen het doen!

JUDITH

tot Matthieu Eet op!

Matthieu maakt het pakje open. Een sandwich van twee boterhammen met kaas, netjes in tweeën gesneden. Terwijl hij de eerste hap neemt ontdekt hij wat er anders is aan Judith.

MATTHIEU

verontrust Er is iets met je haar...

JUDITH

bevestigt lachend Heel goed. Er is iets met m'n haar.

MATTHIEU

Wat heb je gedaan?

JUDITH

Ik wacht even tot je je mond leeg hebt.

MATTHIEU

ontzet Je hebt het afgeknipt?

JUDITH

Eet je mond leeg.

MATTHIEU

schrokt het brood naar binnen Laat zien wat je gedaan hebt.

Judith glimlacht geheimzinnig, houdt hem nog even in spanning. Dan reikt ze met twee handen naar haar nek, maakt de knoop van haar sjaal los en onthult haar kapsel, of beter gezegd: toont de puinhoop die van haar prachtig golvende lange gitzwarte haar is overgebleven. Gekortwiekt én geblondeerd. Ongelijkmatige pieken, afgeknipt tot boven in de nek, gebleekt tot ongeveer de kleur van wat in de volksmond wordt aangeduid als 'melkboerenhondenhaar'. De rillingen lopen Matthieu over het lijf...

MATTHIEU

Jezus, Judith! Hij draait in een kringetje om haar heen. Was dit nodig?

JUDITH

Op mijn nieuwe persoonsbewijs staat 'blond'.

MATTHIEU

Noem je dit blond? *loopt hetzelfde rondje terug* Belachelijk. Belachelijk! Ieder kind ziet op een kilometer afstand: daar gaat een Jodin! *heft zijn handen ten hemel* Heb je eigenlijk al in de spiegel gekeken?

JUDITH

windt zich plotseling hevig op Ja natuurlijk heb ik in de spiegel gekeken, ik heb niet anders gedaán dan in de spiegel gekeken, anderhalf uur lang heb ik voor de spiegel gestaan, vreselijk m'n best gedaan! Met een tandenborstel haartje voor haartje behandeld met hoe heet dat spul... waterstofperoxide! *Ze trappelt op de vloer, huilend van drift.* En je hoeft me heus niet te vertellen dat 't nog niet goed is, dat zie ik zelf ook wel, maar ik had haast, ik wist dat je op me zat te wachten en ik wou je niet ongerust maken...

AARON

werpt zich weer in de strijd Niet doen, Judith, huilen is nergens voor nodig. Je hebt 't schitterend gedaan, al het Joodse is er af! Je doet me denken aan een beeldschoon meisje waar ik iets mee gehad heb in Düsseldorf, ik kan zo gauw niet op de naam komen... later bleek het de zuster te zijn, of de halfzuster van...

MATTHIEU

stormt op hem af Aaron, als je nú niet godverdomme...

AARON

irritant kalmerend Rustig, broedertje, rustig, rustig. Ik weet precies wat ik zeg, en tot hoever ik kan gaan. Ik ben namelijk wel gek, maar niet achterlijk! *Matthieu houdt zich in, hijgend, trillend van woede. In het kamerdecor heeft Judith het boek van Roland Holst op het bureau zien liggen. Ze staat er nu in te bladeren.*

JUDITH

uiterst bedachtzaam, zonder op te kijken uit het boek Als je je tegenover Rosa verplicht voelt om met het gesticht mee te gaan naar Polen, moet je 't zeggen.

MATTHIEU

Wàt?!

JUDITH

al bladerend Je hebt best gehoord wat ik zei.

MATTHIEU

Wat is dit nou weer voor idioterie?! *holt naar haar terug* Wie zegt dat ik me ‘tegenover Rosa verplicht voel om met het gesticht mee te gaan naar Polen’? *gaat na een korte pauze verder, stotterend* Ik vind alleen wel dat je... op z’n minst... na wat we, met z’n vieren, met z’n állen... ’t is toch niet iets waar je... ik, ik... ik voel me zo’n onbeschrijfelijke lafaard, spijt me, ik, ik... kan het niet meer volgen, ik weet het echt niet... ik, ik...

AARON

roept hem toe Eet je boterhammen nou maar op, man!

MATTHIEU

schreeuwt terug Hou je bek, Aaron!

AARON

salueert Zum Befehl, Herr Obergruppenführer!

JUDITH

nog steeds op dezelfde lijzige toon en zonder op te kijken uit het boek Dit zijn toch die gedichten die jij aan Rosa hebt zitten voorlezen, op de rand van het bed, in die beroemde nacht...

MATTHIEU

Dit is gemeen, Judith... dit is intens gemeen van je... Ik had dit boek uitgeleend aan Rosa en dat is ze me vanmiddag komen terugbrengen, daarom ligt het hier. En er is niets gebeurd die nacht, we waren allebei kapot, echt alleen zitten voorlezen!

JUDITH

Ik zeg toch niks? Ik vraag je alleen of dit die gedichten zijn.

MATTHIEU

heftig Ja. Dit zijn die gedichten, ja... En?! *Hij kijkt haar zo doodongelukkig, zo smekend aan dat ze in de lach schiet. De spanning valt weg. Hij vervolgt hartstochtelijk* Ik hou van je, Judith, ik hou van jou! Van jou, van jou, van jou! O, wat ontzettend! *Hij bedekt zijn ogen met zijn handen, wendt gesmoord lachend het hoofd af.*

JUDITH

Wat?

MATTHIEU

Dat háár! Verschrikkelijk, die kleur! In godsnaam, geef me gauw een kus, ik kan er niet langer naar kijken.

Hij neemt haar in zijn armen, ze kussen elkaar gulzig. Dan maakt Judith zich los. Ze staat nog steeds met het boek in haar handen.

JUDITH

Wat doen we met dat boek? Moet dat mee?

MATTHIEU

Hoe, mee?

JUDITH

Op reis!

MATTHIEU

Hoeft niet van mij.

JUDITH

Ik dacht dat je er erg op gesteld was... Zal ik je naam er maar uitscheuren?

MATTHIEU

Lijkt me wel verstandig.

JUDITH

scheurt het voorblad uit het boek, maakt er een prop van, doet het deksel van de wasmand omhoog Ik zie dat je al bezig bent geweest. Ze gooit de prop bij de snippers van Matthieu's dagboek.

Tegelijk komt Barend binnenvallen, in een deplorabele toestand: zijn adem te snel, zijn ogen bol van de stress, zijn haar in de war. Een sjeke grijze visgraat winterjas hangt als een cape over zijn schouders, de ceintuur sleept over de vloer. Hij heeft een wijnrode Kasjmir sjaal om, onder de jas is zijn witte verplegersjasje zichtbaar. Direct bij het binnenkomen steekt hij van wal – in een veel te rap tempo, struikelend over zijn woorden, hysterisch giechelend.

BAREND

Jongens, willen jullie even goed naar me kijken... ik ben een bezienswaardigheid, een uniek geval, haha! Hier voor jullie staat de enige volle Jood in heel West-Europa, die Polen niet in mag, niet in mág, nee, ik maak geen geintje, je gelooft het niet, maar 't is echt zo, ik mag niet mee met het gesticht, ik kom die trein niet in, is mij nadrukkelijk meegedeeld, want... ik ben hier niet meer in dienst... ik ben ontslagen! Ik ben ontslagen door de geneesheer-directeur persoonlijk, op last van de Duitse autoriteiten, in overleg met de Verwalter van mijn vader... op staande voet de laan uitgestuurd, ik sta op straat, ha ha ha! *Hij rukt de jas van zijn schouders, kwakt die, met de sjaal, ergens in een hoek, en gaat giechelend verder.* Ja, ze hebben me goed te grazen... er valt niks te kiezen... de enige uitweg die ze me bieden is Zwitserland. Met of zonder Rosa. En die laat onder geen voorwaarde haar afdeling in de steek, die werkt daar al ik weet niet hoe lang, 29 zwakzinnige kinderen onder haar hoede, dús... *Hij stopt. Kijkt met grote ogen naar Judith en proest het weer uit van het lachen.* Judith! Wat zit je háár leuk! Geverfd? En je ster is d'r ook af, ha ha ha!

JUDITH

Zou ik misschien even een normale vraag mogen stellen?

BAREND

trekt zijn gezicht in de plooi Eh... ja, natuurlijk.

JUDITH

Wie bieden jou de mogelijkheid om naar Zwitserland te reizen?

BAREND

Hermann Göring. En mijn vader. Of weet je dat niet?

JUDITH

Wat?

BAREND

Mijn vader heeft zaken gedaan met de op een na grootste bandiet van het Deutsche Reich: Herr Feldmarschall Hermann Göring. Met het gevolg dat er nu een vrij geleide naar Zwitserland klaar ligt, voor mezelf én voor Rosa! *tot Matthieu* Had jij 't haar niet verteld?

MATTHIEU

verontschuldigend Ze komt net binnen.

BAREND

tot Judith Mijn vader doet in Kunst, zoals je weet. Hij heeft een 'Verwalter', z'n ouwe boekhouder, die mijn broertjes en ik 'ome Sjaak' mogen noemen. Die heeft hem gebeld, naar Bazel, Zwitserland, dat het mis ging met het gesticht. En toen heeft mijn vader op het laatste moment, via zijn Zwitserse relaties, kans gezien onze grote vriend Göring een Nicolaes Maes aan te smeren, uit zestienhonderd zoveel, in ruil voor een vrijgeleide naar Zwitserland voor zijn oudste zoon, dat ben ik, en diens fiancée Rosa. Wij voelen daar alletwee geen fluit voor, maar mijn vader is niet voor één gat gevangen, mijn vader is sluw, die heeft een speciaal soort hersens, de Handelende Jood noemt hij zichzelf. En het plan om mij te ontslaan komt van hem! En daarom moet ik nu mijn vriendin laten barsten en heb ik een plaats over voor wie er maar mee wil naar Zwitserland!

JUDITH

Die man, die Verwalter, is die nu hier?

BAREND

Ja. Die blijft tot negen uur op me wachten in het directiekantoor, met alle papieren bij zich, we kunnen zo vertrekken, de limousine staat voor...

AARON

heeft de discussie alert gevolgd. Roept nu vanuit zijn bed: Waarom neem je broeder Matthieu niet mee? Heb je in ieder geval één aardige jongen het leven gered.

BAREND

draait zich naar hem om Aaron! Ik was je helemaal vergeten! Jij was toch van plan om dood te gaan?

AARON

Dat ben ik nog steeds.

BAREND

Waarom doe je 't dan niet?

AARON

Ik wil best, maar ik krijg de kans niet. D'r gebeurt hier van alles, d'r komt iedere keer wat tussen...

BAREND

barst in lachen uit Wat mogen we toch van geluk spreken dat we getuigen zijn van een Historisch Keerpunt in de Geschiedenis van de Mensheid! Weet je nog, Matthieu, hoe we tegen die oorlog aan keken toen-ie net was begonnen? God, god, wat waren we er trots op! De Nieuwe Wereld in statu nascendi, de Kentering der Tijden en Wij die daar volop van mochten mee genieten... met walging Gymnasiastengelul!

MATTHIEU

vergoelijkend We waren zeventien, we zaten in de vierde.

BAREND

Ja. En nu zijn we negentien en hebben we ons einddiploma, dat scheelt.

Hij haalt een kammetje uit zijn zak en fatsoeneert zijn haar, de blik op oneindig. Matthieu durft Judith niet aan te kijken, pakt Barends sjaal op, hangt die over een stoel. Judith observeert beiden scherp, verbreekt de broeierige stilte.

JUDITH

Wat zegt Rosa van dit alles?

BAREND

na een korte stilte, met een zucht Rosa wil mij nooit meer zien. op een graftoon
Ik heb haar lievelings-mongooltje beledigd. *krijgt zijn zenuwenlach weer terug,*
voelt aan zijn wang Dat moet een waanzinnige vertoning zijn geweest. Een
witgloeiende Rosa, die mij en plein public een knal in m'n gezicht verkoopt en
wijst naar het gat van de deur: 'Weg! Weg! Ik wil je nooit meer zien! Ga naar
Zwitserland! Je hele familie zit in Zwitserland, wat doe je nog hier?' En toen
kreeg ik die hele horde kwijlende mormels over me heen, met gekromde
nagels, sissend als op hun staart getrapte reptielen: *imiteert het gesis*
'Zwitserland... Zwitserland... ga naar Zwitserland, Zwitserland,
tsssssswitssserland!'

MATTHIEU

Wat had je dan gedaan?

BAREND

Er was er eentje bij, een jongetje, dat ging zo verschrikkelijk tekeer, daar kon ik
niet tegen. Hoesten. Jengelen. Aan haar rokken hangen. Ik probeer een
loodzwaar gesprek te hebben met Rosa en hij d'r constant tussendoor: *bootst*
het gejengel na 'Zustèr, zustèr...' Ik kreeg er de zenuwen van. Op een gegeven
moment gaf ik 'm een duw: 'Lazer nou es een keer op, Boris Karloff!' Stom,
stom van me, ik had dat natuurlijk nooit mogen zeggen. Een mongooltje van
een jaar of zes, zeven. Hij viel met z'n kop tegen de punt van de tafel. Bloeden
als een rund. En brullen, brullen... En toen kwam die uitbarsting. 't Was de

eerste klap die ik ooit van haar gehad heb; maar hij kwam me absoluut toe. *schiet weer in de lach* Ofschoon, als ik het heel eerlijk moet zeggen... hij leek echt op Boris Karloff... ook die bewegingen, weet je wel... *doet de bewegingen na, met de bijbehorende geluiden* Het Monstertje van Frankenstein, haha!

JUDITH

Was dat nadat je bij die man was geweest?

BAREND

Ja. Ik wou nog één keer proberen of ik haar niet toch nog...

JUDITH

maakt de zin voor hem af ...mee kon krijgen naar Zwitserland.

BAREND

Ik háát het om mijn vader z'n zin te geven, de rillingen lopen me over m'n rug als ik er aan denk hoe die vetzak van een Göring aan zijn biervrienden het verhaal zit te vertellen van de twee Jodenkinderen en het schilderij uit de zeventiende eeuw... maar ik ben me ook heel goed bewust wat haar daarginds te wachten staat... en zeker zonder mij...

MATTHIEU

Wat gebeurt er eigenlijk als je 't verdomt om naar Zwitserland te gaan?

BAREND

Dan liep ik grote kans om zèlf bij de heer Göring aan de muur te komen hangen, grapte de Verwalter, ha ha ha, zo'n geestige kerel, die ome Sjaak!

JUDITH

Zou je niet eens ophouden met dat stomme gehinnik?

BAREND

schaterend Is het dan niet om je rot te lachen, ha ha ha!

JUDITH

fel Misschien was die ene klap nog niet genoeg.

BAREND

vermant zich Neem me niet kwalijk. Ik zal proberen me te gedragen. *veegt de tranen uit zijn ogen*

AARON

meldt zich bescheiden Broeder Barend...

BAREND

valt plotseling vinnig uit Ik ben geen broeder Barend meer.

AARON

Wat ben je dan wel?

BAREND

schreeuwt wanhopig Ik ben niemand, ik ben niets, ik hoor nergens meer bij!
Hij ploft neer op een stoel en begint zachtjes te huilen. Judith gaat naar hem toe.

JUDITH

Heb je Rosa niet meer gesproken daarna?

BAREND

Nee.

JUDITH

Je bent niet meer terug gegaan.

BAREND

Nee, natuurlijk niet. Ik ben meteen hier naar toe gehold.

JUDITH

Tot hoe laat bleef die man op je wachten?

BAREND

Tot uiterlijk negen uur. Zodra ik me bij hem kom melden rijden we samen weg.

JUDITH

werpt een snelle blik op haar horloge En moet je Rosa dan ook bij je hebben?

BAREND

trekt bij, kijkt haar nu recht in de ogen Nee. Dat moesten we zelf maar uitvechten, zei hij, met zijn ruime gevoel voor menselijke verhoudingen. Maar

Rosa moest zich wel bewust zijn, waarschuwde hij ook nog, dat het wel eens rampzalig kon aflopen met het gesticht – en met de kinderen – en met het verplegend personeel – en dus ook met haar, als ze de kans laat schieten om samen met mij naar Zwitserland te gaan.

JUDITH

gaat resoluut tot actie over Sta op.

BAREND

verrast Wat dan?

JUDITH

Kom. Ze pakt hem bij zijn arm, trekt hem overeind. Richt zich ondertussen tot Matthieu, die sprakeloos toekijkt. Barend gaat z'n koffer pakken. Is binnen een kwartier hier terug.

BAREND

stamelt Waarom hier terug, ik begrijp niet wat, wat...

JUDITH

duwt hem naar zijn jas, pakt die op van de vloer Schiet op. Je hebt nog iets meer dan een half uur. Trek aan.

BAREND

laat zich gewillig in zijn jas hijsen. Giechelt, onnozel zijn schouders ophalend, naar Matthieu: Zij is de baas!

JUDITH

streng Je sjaal.

Barend pakt zijn sjaal van de stoel, gaat gedwee naar de deur.

JUDITH

draait zich om naar Matthieu, deelt hem kortaf mee: En ik ga Rosa halen. Ze pakt haar eigen sjaaltje, bindt het om haar hoofd, knoopt haar jas dicht en besluit: Ik ben zo vlug mogelijk terug. Hij ook. Ze duwt Barend naar buiten. O, wacht even. Je persoonsbewijs. Ze gaat terug naar Matthieu, haalt twee opgerolde paarsgrijze

pasjes uit haar zak, duwt Matthieu er een van in de hand. Asjeblieft. Leer 't maar vast uit je hoofd. En eet je boterhammen op. Ze holt weer naar buiten. Wuift bij de deur. Tot zo.

black out

Scène 6

Een minuut of wat later. Matthieu zit op een krukje centraal in de set, met de rug naar het ledikant. Neemt het laatste hapje brood. Haalt het valse persoonsbewijs (P.B.) uit de borstzak van zijn overhemd, vouwt het open, bekijkt het zorgelijk van voren en van achteren, houdt het tegen het licht, bestudeert de vingerafdruk, de manier waarop de foto is ingeplakt, etc. Aaron probeert aanvankelijk zijn bewegingen te volgen, maar signalen van diverse om hem heen zwermende fantomen leiden hem af en eisen al gauw zijn volle aandacht op. Gebaren, gelaatsexpressies en onverstaanbare woorden of klanken maken zijn contact met de geestenwereld horen en zichtbaar. Matthieu steekt het P.B. weer in zijn zak. Staat na een korte aarzeling op, pakt het krukje, slentert ermee naar het ledikant en gaat bij Aaron zitten.

MATTHIEU

zachtjes Aaron?

Het duurt even voordat Aaron zich van Matthieu's aanwezigheid bewust is en zich naar hem toe draait. Een paar seconden lang kijken de mannen elkaar recht in de ogen, beiden met een hunkering naar vertrouwelijkheid. Dan zegt Matthieu:

MATTHIEU

Ik wou je iets vragen. Ben je daar?

AARON

Ja natuurlijk. Ik ben hier. Wat wou je vragen?

MATTHIEU

na opnieuw een lange aarzeling Was mijn vader echt een 'groot standwerker'?

AARON

nu geheel bij de tijd, een triomfantelijk lachje op de lippen Nu zeg je 't zelf.

MATTHIEU

Wat?

AARON

'Was'.

MATTHIEU

schudt heftig het hoofd Ik zeg 'was' omdat hij niet meer werkte. *Aaron kijkt verrast op* Hij zat thuis. Vanaf '39. We leefden van de steun.

AARON

Was hij ziek?

MATTHIEU

Hij had problemen met z'n stem. En de crisis: de markt lag plat... je kon nóg zo hard schreeuwen, de mensen hadden geen geld... Hij had dagen, weken, dat-ie geen stuiver verdiende en met z'n hele handel weer thuis kwam...

AARON

knikt ernstig Ik weet er alles van. Mijn vak lag ook op z'n kont... heb ik me laten vertellen, door collega's die bij me op bezoek kwamen. 'Je mag van geluk spreken zijn dat je hier ligt,' zeiden ze. 'D'r komt geen hond meer in het theater.'

Pauze. Matthieu komt voor de zoveelste keer tot de ontdekking dat je met Aaron geen normaal gesprek kunt voeren. Het liefst zou hij met het onderwerp willen stoppen, maar Aaron gaat door:

AARON

Hij was geen man om thuis te zitten. Dat moet een ramp zijn geweest voor je moeder.

MATTHIEU

Ja.

AARON

Of had-ie een ander?

MATTHIEU

Hè? Nee, nee, nee...

AARON

Wat deed-ie dan?

MATTHIEU

terughoudend Eh... niets. Hij was... moeilijk hanteerbaar...

AARON

Hij zoop.

MATTHIEU

Ook. Soms.

AARON

Had je een hekel aan hem?

MATTHIEU

Ik vond 't zielig voor hem. En voor m'n moeder. *gaat na een korte aarzeling verder* Hij heeft haar een keer, waar ik bij stond, een haring naar haar hoofd geslingerd, omdat ze zeurde om een fiets, voor mij. Hij miste. De haring ging vlak over haar heen en spatte uit elkaar op de muur. Grote vlek op het behang.

AARON

lacht Ik was ook niet een van de makkelijksten. *buigt zich vertrouwelijk naar Matthieu toe* Ons dressoir – jullie hadden er net zo een, herinner ik me van die ene keer dat ik bij jullie boven ben geweest: een massief eiken meubel, met al het familie-zilver, het servieswerk, het porselein, het kristal, nou ja, zeg maar ons hele hebben en houden – heb ik op een vrijdagmiddag, in het begin van de jaren dertig, Hitler was nog niet aan de macht, in een vlaag van blinde woede beet gepakt, opgetild, naar de gang gesleept en van twee hoog naar beneden de trap afgedonderd, we waren meteen door al onze borden en glazen heen, haha! Nee, blijf zitten! *grijpt Matthieu, die wil opstaan, bij de pols en houdt hem tegen* Weet je waarom? Omdat zij zich te sjiek vond voor deze buurt, die stonk haar teveel naar rotte sinaasappelen, ze voelde zich meer op haar gemak tussen de dokters- en advocatendames van Amsterdam Zuid! *Hij maakt zich na al die*

jaren weer kwaad, in snel oplopende mate, ongehinderd door Matthieu, die allang spijt heeft dat hij zich toch weer tot bepaalde confidenties heeft laten verleiden. En ik wil hier niet weg. Ik ben hier geboren en getogen, ik heb hier van mijn vader en moeder de kans gekregen om te worden wie ik ben, Aaron Waterman, dé Aaron Waterman, voor wie de mensen op straat eerbiedig opzij gaan als ik langskom, omkijken, hun hoed afnemen, en de huisvrouwen hun ramen open gooien om me van bovenaf toe te wuiven en in hun handen te klappen: ‘Aaron, ik ben met m’n man naar de schouwburg geweest, ik heb van je genoten, wat was je weer goed!’ Hij heeft langzamerhand alle gevoel voor realiteit verloren, communiceert niet meer met Matthieu, maar concentreert zich op een voor ons onzichtbare, ergens in de ruimte rondzwevende figuur, die hij toeschreeuwt: Maar jou zullen ze niet missen, stuk verdriet, hoe eerder ze van je af zijn, hoe liever het ze is! Verhuis maar, niemand houdt je tegen! Flikker maar op naar je parterre-etage en je uitzicht op het Vondelpark... Ik blijf hier, in mijn ‘krot’! Even plotseling als de driftbui kwam opzetten houdt hij weer op: het wordt in één keer doodstil, alsof de geluidsinstallatie het heeft begeven. Aaron is leeg, zit met een waarben-ik-gevoel wazig om zich heen te kijken. Wordt bij het zien van Matthieu binnen enkele ogenblikken weer volstrekt normaal en hervat het gesprek. Ben je er nog wel eens terug geweest? Matthieu kan hem zo gauw niet volgen. Bij jullie thuis, boven. Nadat ze zijn weggehaald.

MATTHIEU

geeft met tegenzin antwoord Eén keer.

AARON

Wanneer?

MATTHIEU

Eh... in oktober, begin oktober.

AARON

Hou toch eens op met op je horloge te kijken! Hij komt terug, maak je niet ongerust. Hij wil jou mee hebben naar Zwitserland, wat wedden we? Nee, hier blijven! *grijpt Matthieu, die geërgerd wil opstaan, weer bij de pols* Was jij in oktober in Amsterdam?

MATTHIEU

Ja. Eén dag.

AARON

Alleen?

MATTHIEU

Nee. Met Judith.

AARON

Om wat te doen?

MATTHIEU

Mag ik niet zeggen.

AARON

Van wie niet?

MATTHIEU

Gaat je niet aan.

AARON

Maar toen ben je daar naar toe gegaan.

MATTHIEU

Ja.

AARON

Met Judith?

MATTHIEU

Nee. In m'n eentje.

AARON

Waar was Judith dan?

MATTHIEU

Bij haar moeder. En laat me nu los, je doet me pijn.

AARON

laat hem los Haar moeder? Was die er nog?

MATTHIEU

Ja. En die is er nog steeds.

AARON

Waar?

MATTHIEU

wrijft zijn pols Woont bij een vriend. In Amsterdam. En hou op met je stomme gevraag!

AARON

steekt zijn handen omhoog Ik zal niet verder vragen. Maar ik wil wel weten: woonden er nog mensen bij jullie op de trap?

MATTHIEU

Nee. Het hele pand was uitgestorven.

AARON

De winkel beneden?

MATTHIEU

Gesloten. Dichtgespijkerd.

AARON

En ernaast?

MATTHIEU

Hetzelfde.

AARON

Links? Rechts?

MATTHIEU

Zo ver je kon kijken.

AARON

Sint Antoniesbreestraat 55, twee hoog?

MATTHIEU

Wat is daarmee?

AARON

Daar woon ik.

MATTHIEU

aangeslagen Ik neem niet aan dat daar nog iemand was.

Er valt een stilte. Dan zet Aaron de ondervraging voort.

AARON

Hoe lang ben je daar gebleven, daarboven?

MATTHIEU

Eh... iets van anderhalf uur.

AARON

Anderhalf uur?

MATTHIEU

Ja.

AARON

Wat heb je dan gedaan?

MATTHIEU

ontwijkend Gekeken.

AARON

Alleen maar gekeken?

MATTHIEU

gegeneerd stotterend Ik eh... nee...

ik heb niet alleen maar gekeken. Ik heb eh... iets eh... heel kinderachtigs

gedaan, vind ik, eigenlijk, achteraf. In ieder geval niet iets om hoog van de toren

te blazen. Ik heb 't aan niemand verteld, ook niet aan Judith. Maar je mag 't wel weten.

AARON

knikt hem bemoedigend toe Zeg 't maar.

MATTHIEU

gooit het eruit Ik heb die vlek verwijderd.

AARON

Van die haring!

MATTHIEU

Ja.

AARON

opgelucht lachend Met water en zeep?

MATTHIEU

met een zenuwengiechel Ja. Ik heb zeker een uur staan boenen.

AARON

En hij is weg!

MATTHIEU

zijn lach wordt steeds verkrampster Helemaal. En 't behang ook, haha!

AARON

enthousiast Mag ik dat tegen je vader zeggen? 'Simon... de vlek is er uit!'

MATTHIEU

hakkend, met trillende stem Is goed... Zeg maar dat ik... van 'm hou... en dat ik... dat ik... zal zorgen dat ik er doorheen kom... en dat ik... dat ik... *Hij komt er niet uit, vecht tegen zijn tranen.*

AARON

Stil maar, stil maar. Ik spreek 'm vanavond. Ik zal 't 'm allemaal uitleggen. *streeft vaderlijk zijn hand* En hij was een groot standwerker. Laat ik het nog anders zeggen: hij was op zijn terrein minstens zo'n grootmeester als ik op het mijne.

De deur vliegt open, Barend komt binnen. Zijn jas zit nu normaal, de ceintuur is dichtgegespt, zijn haar ordentelijk gekamd. Hij loopt regelrecht door naar het midden van de set, blijft daar staan met gespreide armen en open handen – en begint met de triomfantelijke mededeling:

BAREND

Ik heb niets bij me. De kamer was al bezet, door de Ordedienst, de heren zaten sigaretjes te roken en ik had geen zin om te vragen of ze even opzij wilden gaan om mij m'n spullen te laten pakken. Joden onder mekaar, haha! Ze mogen 't allemaal hebben. En anders geven ze 't maar aan de Winterhilfe! *Hij loopt opgewonden in een kringetje rond, druk doorpratend* En verder heb ik er onderweg nog eens goed over na gedacht: het gebeurt niet, ik ga daar niet mee akkoord, ik neem daar geen genoeg mee. Is ze nou helemaal belatafeld! Er wordt niet verder over gedelibereerd, ze gaat gewoon mee naar Zwitserland, mee, met mij, naar Zwitserland, al moet ik 'r die auto instámpen! Of is ze al hier geweest?

MATTHIEU

overrompeld Eh... nee, nee nee.

Tijdens de nu volgende scène voert Barend het hoogste woord. Hij verkeert in een psychotische roes, vervalt in een razend tempo van de ene gemoedstoestand in de andere, blijft aan één stuk door in beweging en kijkt om de 20 seconden op zijn horloge.

BAREND

Natuurlijk is 't erg voor die kinderen. Ik vind 't verschrikkelijk! Maar wat heeft 't voor zin om met ze mee te gaan? Ze gaan er allemaal aan, er komt er niet een van terug. Hitler heeft het gezegd: 'Juden, Schwachsinnigen, ausradieren!' Hoe is 't met Aaron?

AARON

vergenoegd Prima. Uitstekend. Ik voel m'n einde naderen.

BAREND

Maar komt 't op tijd?

AARON

Daar wordt hard aan gewerkt.

BAREND

Kan ik misschien iets doen om 't nog een beetje te bespoedigen?

MATTHIEU

Laat die man met rust, Barend.

BAREND

Er zijn tegenwoordig allerlei preparaten beschikbaar... *trekt Matthieu weg bij het bed en vervolgt met een mysterieus gedempte stem* Ik kwam net langs het lab, de deur stond open, er was niemand... en er ligt genoeg spul om het hele gesticht te vergiftigen, hihhi. *stoot hem giechelend aan* Hé. Doe je mee? Zullen we die moffen een slag voor zijn? *kijkt naar Matthieu's gezicht* O nee, jij moet weg. *met de seconde gejaagder* Heb je al een adres, voor morgen? Denk erom, niet op de trein stappen, tenminste niet hier op 't station. Heb je geld genoeg voor de bus? Hier. *haalt een pak bankbiljetten uit z'n zak* Steek in je zak.

MATTHIEU

afwerend Nee nee nee nee...

BAREND

Wat nou nee, wat nou nee, morgen zit ik in Zwitserland, man! *stopt het geld in de zijzak van Matthieu's verplegersjasje* Pak aan, mijn afscheidscadeau: 'Valete condiscipuli, gymnasio perfuncti!' *lachend* Hoe lang is dat geleden? Anderhalf jaar! Juni 1941, Aaron, rees het hele Barlaeus Gymnasium als één man overeind om ons, zesde klassers, toe te zingen: 'Vaarwel, gij medeleerlingen, 't gymnasium ontstegen... Gij treedt het leven in, hier scheiden onze wegen...' *zingt met daverende stem*

Valete condiscipuli, gymnasio perfuncti

lam vitam ingredimini, a nobis – heu! –

sejuncti...

blijft steken, vraagt aan Matthieu Hoe ging 't verder? Jij had een 8 3/4 voor Latijn...

MATTHIEU

zegt de vlakke tekst 'Est hodie laetitia...'

BAREND

zingt uitbundig verder 'Est hodie laetitia...' *vertaalt het vliegensvlug voor Aaron* 'Er heerst van-daag vreugde...' *zingt* 'Sed mixta cum tristitia...' *vertaalt* 'Maar gemengd met droefenis...' *zingt* 'O jerum, jerum, jerum, o, quae mutatio rerum...' *vertaalt* 'O kerel, kerel, kerel, o wat een veranderde wereld!' *sluit theatraal het lied af* 'O jerum, jerum, jerum, o quae mutatio rerum!' *gaat lachend in één adem door* Anderhalf jaar geleden, Aaron! In de grote zaal van het gebouw van de Vrije Gemeente aan de overkant op de Weteringschans. Kroonluchters, eikenhouten lambriseringen, rood pluche fauteuils. Hier zaten zijn vader en moeder, daar zaten de mijne en op het podium kregen wij ons diploma uitgereikt. Met een toespraak van de rector. 'Non scholae, sed vitae'. Niet voor de school, maar voor het leven! *wijst naar Matthieu* Hij kreeg een speciaal compliment voor zijn *imiteert de rector* 'indrukwekkende vertolking' van de hoofdrol in 'De Revisor', die ijdele kwast die 'met zijn brutaliteit en levendige fantasie een heel stadje op het verkeerde been wist te zetten, máár...' zei de rector voor een stampvolle zaal, 'die rol was Matthieu dan ook wel op het lijf geschreven, hahaha!'

MATTHIEU

probeert de woordenvloed te stuiten Barend, zou je je niet een klein beetje...

BAREND

dramt onverdroten door Diezelfde rector had ons alletwee een paar maanden daarvoor drie dagen van school gestuurd wegens belediging van de Führer. Ja ja,

we hebben heel wat avonturen achter de rug, Aaron – al zijn we pas negentien!
Hij is een keer 's middags opgepakt bij een razzia, 's avonds urenlang verhoord,
hele nacht in een stikdonkere cel gezeten, volgende ochtend het gebouw
uitgetrapt door een Gestapoman die verliefd op hem was geworden, haha! *tot*
Matthieu Wat riep die ook weer?

MATTHIEU

raakt in Barends ban 'Raus! Und lasz mir dich nie hier wiedersehen!'

BAREND

lachend En wat hebben we daarna niet allemaal beleefd! Ik heb bij de Joodse
Raad gezeten, Franse les gegeven aan hitsige jongedames van de Betere
Stand... hij was knopen-aansetter op een naaiatelier, manusje-van-alles in een
bontmutsenfabriek die voor de moffen werkte, eh... wat nog meer?

MATTHIEU

Fietsjongen bij de bibliotheek. Drie weken lang. En al die tijd in de stromende
regen.

BAREND

En toen kwam de oproep voor de Arbeidsdienst. Ik naar het
krankzinnigengesticht, hij achter me aan: veilig, voor de rest van de oorlog, ha
ha ha! Mijn ouders en broertjes naar Zwitserland, zijn hele familie de andere
kant uit. Ik verliefd op Rosa. Hij laat zijn Judith overkomen, na eerst nog een
nachtje met mijn Rosa te hebben geslapen...

MATTHIEU

fel Dat is niet waar, Barend!

BAREND

herstelt Haar een nachtje de gedichten van Roland Holst te hebben voor
gelezen, pardon, neem me niet kwalijk. We hebben het hier enorm naar ons zin,
maken samen de patiënten-revue, hij schrijft de tekst, ik maak de muziek, we
hebben een fantastische presentator tot onze beschikking... En dan komt het

bericht: het gesticht wordt opgedoekt, we gaan met z'n allen naar Polen. 'Mij niet gezien,' zegt broeder Matthieu. 'Ik heb een vals persoonsbewijs!' *merkt aan Matthieu's reactie dat hij te ver is gegaan en verandert haastig van toon* Mag ik 't eens bekijken? Ik heb nog nooit zo'n ding in m'n handen gehad. Weet je al uit je hoofd hoe je heet, wie je bent, waar je vandaan komt? Zeg het eens, hoe heet je, hoe is je naam, je naam, je achternaam?

MATTHIEU

nijdig Eimerson.

BAREND

herhaalt quasi geïmponeerd Eimerson.

MATTHIEU

Ja. Eimerson.

BAREND

En je voornaam?

MATTHIEU

Gustaaf Roderick.

BAREND

Gustaaf Roderick... niet slecht... Gustaaf Roderick Eimerson... Past precies bij dat smoelwerk! Laat kijken, laat kijken, ik wil het zien! Of *mág* ik het niet zien? *Zijn vriendelijkheid slaat prompt om in razernij als hij Matthieu ziet aarzelen.* Het heeft drie maanden bij mij op de kamer gelegen, zonder dat ik het wist – zonder dat mij überhaupt gevraagd is of ik dat goed vond! Verstoppt. In de gordijnroe. Als ze dat hadden ontdekt waren we er alletwee uitgeflikkerd, jij en ik! En waar hadden we dan naar toe gemoeten? Jouw vader en moeder weg, mijn familie in Zwitserland... Hoe kom je aan die rotzooi? Heb je die gekocht, heb je die gestolen?

MATTHIEU

Het is mij nadrukkelijk verboden om op dit soort vragen antwoord te geven.

BAREND

Wie heeft je dat verboden?

MATTHIEU

Zeg ik niet.

BAREND

laat zich gaan Ik dacht dat ik je vriend was! We hebben zes jaar naast mekaar op school gezeten, zes jaar dag in dag uit tegen mekaar staan pingpongen, bij mij thuis op de gracht, omdat we 't moeilijk bij jou boven konden doen, op drie hoog achter, godverdomme! *herstelt zich* Nee nee, niet kwaad worden, dat was niet de bedoeling. Ik ben blij dat jullie 't zo goed hebben geregeld. En ik hoef ook niet te weten waar je 't vandaan hebt, kan me niet verdommen, ik wil 't zien, ik wil 't zien, alleen maar even in m'n handen houden!

MATTHIEU

haalt het persoonsbewijs uit zijn borstzak Hier heb je 't.

BAREND

pakt het aan, vouwt het open, bekijkt het kritisch Is dit jouw eigen vingerafdruk?

MATTHIEU

Ja.

BAREND

Weet je dat zeker?

MATTHIEU

Ik heb 'm er zelf opgezet.

BAREND

speelt Gestapo Geboortedatum?

MATTHIEU

16 november 1921.

BAREND

Geboorteplááts?

MATTHIEU

Arnhem.

BAREND

Huidig adres?

MATTHIEU

Eh...

BAREND

Snel, snel! Huidig adres!

MATTHIEU

haastig Mercatorplein 16, Amsterdam.

BAREND

Beroep?

MATTHIEU

Kelner.

BAREND

Waar? Matthieu staart hem hulpeloos aan Welk café? Wanneer ben je daar begonnen? Op wat voor school ben je geweest? Behoor je allemaal te weten, man. Tot de naam van de hond van je baas. vouwt het persoonsbewijs dicht Ik heb het gezien. God geve dat je 't nooit zal hoeven te tonen. geeft het met een plechtstatig gebaar terug aan Matthieu met de hoogdravende tekst Vaarwel, mijn vriend, 't moment is daar voor ons beiden. Gij gaat vandaag de wereld in... van mij, helaas, gescheiden... legt lachend een hand op Matthieu's schouder Weet je nog, dat je afscheid nam van mijn vader, voordat je hier naar toe ging... en een rijksdaalder van hem kreeg om de oorlog door te komen?

MATTHIEU

zuinigjes Dat kan ik me nog vrij goed herinneren, ja...

BAREND

Heb je 'm nog?

MATTHIEU

Wat?

BAREND

Die rijksdaalder.

MATTHIEU

lacht Nee, die is op.

BAREND

loopt met grote stappen door de ruimte, declamerend O jerum, jerum, jerum... o quae mutatio rerum! *Hij springt lenig op het podium, gaat achter de piano zitten, strekt armen en vingers.*

MATTHIEU

verschrikt Wat ga je doen?

BAREND

Zingen natuurlijk! Kom hier, kom bij me... kom!

MATTHIEU

Doe niet zo belachelijk.

BAREND

gebiedend Kom hier, zeg ik! Afscheid nemen van de school! *zingt* Valete con-discipuli... Kom op, meezingen, hier op het podium! *beukt met kracht een geïmproviseerde intro uit de toetsen* Aaron, stuur hem het toneel op!

AARON

gaat meteen recht overeind zitten Ja, broeder Matthieu! Ga naar je vriend. Neem mijn plaats in op de planken! *kruist de armen* Ik doe niet meer mee. Ik ben publiek!

Schoorvoetend bestijgt Matthieu het podium, terwijl Barend als een volleerd spreekstalmeester aankondigt:

BAREND

Dames en heren! Gestichtsgenoten! Ik vraag uw aandacht voor de allerlaatste, definitieve finále van onze onvolprezen patiënten-revue, uitgevoerd door het tot op de dag van heden onafscheidelijke duo: los schizofrenos! *Opnieuw een daverende riedel op de piano. Dan barst Barend los, uit volle borst, de eerste regel in z'n eentje, daarna Matthieu aanmoedigend, meeslepend en opzwevend: Kom op, man: zingen, zingen!*

Ze maken er een dolle vertoning van – leven zich uit als brooddronken kwajongens, terwijl Aaron de maat slaat, wild maaiend met zijn armen.

BAREND

en matthieu

Valete condiscipuli... gymnasio perfuncti...

Iam vitam ingredimini... a nobis heu sejuncti

Est hodie laetitia

Sed mixta cum tristitia...

O jerum, jerum, jerum... o, quae mutatio rerum

O jerum, jerum, jerum... o, quae mutaha...

Middenin de galmende slotnoot komen Judith en Rosa binnen – dikke jassen aan, de ene met, de ander zonder ster. Strakke, ernstige gezichten, Rosa heeft een opgerolde tekening in de hand. Gezang en muziek knappen af. In de daarop volgende doodse stilte loopt Rosa door naar het midden van de set. Voor het podium blijft ze staan.

Dan neemt ze het woord. Haar stem klinkt helder, gedecideerd.

ROSA

Lieve Barend, ik moet direct weer terug naar de afdeling. Kom hier. Ik wil je iets laten zien.

Barend komt argwanend naar voren, tot aan de rand van het podium.

BAREND

Waarom terug naar de afdeling?

ROSA

De kinderen zijn erg onrustig. En we zijn met z'n tweeën, ik kan niet lang gemist worden. *ze wenkt hem met de tekening* Kom.

Hij stapt weinig toeschietelijk van het podium af. Ze ontrolt het papier.

BAREND

Wat heb je daar?

ROSA

Dit... heeft dat jongetje gemaakt dat jij vanmiddag die duw gaf. Dat mongooltje. Boris Karloff, zoals jij hem noemde.

BAREND

Dat was heel stom van me, heel gemeen, 't spijt me, ik was... in de war.

ROSA

gaat daar niet verder op in, houdt de tekening onder zijn neus Hoe vind je dit getekend?

BAREND

op een onwaarachtige toon Eh... mooi... prachtig... zeer talentvol.

ROSA

Weet je wat 't voorstelt?

BAREND

spottend Geen flauw idee. Jij?

ROSA

knikt Hij heeft 't me uitgelegd. 't Is het nieuwe kinderpaviljoen. *Barend kan het niet volgen. Ze verklaart:* In het nieuwe huis. In Polen. Zoals hij het ziet. Dit zijn de ledikantjes... de maan... de trein waar we morgen mee weggaan... het station... dit is hij zelf, met z'n beertje zit hij te spelen op de stoep... dat hele kleine poppetje in het midden, dat ben ik... 'dat is zuster Rosa, met een ster op haar jurk'... en daar staat een soldaat, hoe hij daaraan komt weet ik niet... met een geweer. *kijkt vertederd naar de tekening* Knap, hè, voor zo'n mongooltje... ik moest er om huilen. *Ze rolt ontroerd de tekening op. Asjeblijft.* Voor jou. Laat 'm

maar zien aan je vader. Misschien wordt-ie wel heel veel geld waard, later, je weet 't niet. *kordaat* Maar nu moet ik echt naar ze toe. Dag lief. Ik hou van je. Ik hou ontzettend veel van je. Daarom wil ik dat je weggaat, begrijp je? *herhaalt dringend* Begrijp je? Geef me een kus. *kust hem teder op de mond* Tot ziens.

BAREND

geheel ontredderd Tot ziens?

ROSA

Ja.

BAREND

Denk je?

ROSA

Natuurlijk! Ze loopt naar de uitgang, dapper, een glimlach op de lippen. De anderen staren haar roerloos na. Bij de deur kijkt ze nog één keer om. Tot ziens... allemaal. Dan verdwijnt ze naar buiten, terug naar het kinderpaviljoen. Niemand zegt meer iets. Het licht dooft, langzaam.

Scène 7

21.50 uur. Judith en Aaron zijn alleen. Matthieu is naar de afdeling, snel heen en weer, z'n jas halen en dag zeggen tegen iedereen. Judith (zonder jas en sjaaltje) bekijkt met de handen op de rug het affiche van de patiënten-revue – een fors plakkaat met in zwerige handgeschilderde letters de tekst:

KOMT ALLEN

op donderdag 31 december 1942
naar onze
oudejaarsavond patiënten-revue

WIJ ZIJN ER OOK NOG!

Aaron observeert haar vanuit het ledikant, half rechtop zittend in de kussens. Ze voelt zijn ogen in haar rug, wordt er nerveus van.

AARON

Weet je wie dat affiche gemaakt heeft?

JUDITH

Nee.

AARON

Broeder Barend.

JUDITH

O? Leuk.

AARON

Ja ja, erg leuk. Erg artistiek ook. Maar wel ongelofelijk stom om mijn naam er niet op te zetten! *pauze* Dat was vroeger niet denkbaar geweest. De naam AARON WATERMAN... zúlke koeien van letters, op de pui van alle theaters in Nederland... AARON WATERMAN in: 'De Koopman van Venetië'... AARON WATERMAN in: 'De Gijsbrecht van Amstel'... AARON WATERMAN in: 'De Gebochelde van de Notre Dame'... Jij hebt mij nooit ècht zien spelen, hè? Nee, natuurlijk niet, kan niet: elf jaar geleden was jij... negen! Maar dát had je moeten meemaken, Judith – ik mag toch wel Judith zeggen, hè? – dát had je moeten meemaken, wat er dán gebeurde met die zaal! Een rilling ging door het publiek, vanaf de stalles tot aan de engelenbak, als ik begon: *loeit* 'Henri de la Guardère is niet dood, hij lééft!' Ja, kind – dát was Aaron Waterman, dé Aaron Waterman, in de bloei van zijn carrière! En toen kwam Gertrud, de zuster van Adolf Hitler, pardon, hálfzuster van Adolf Hitler, met haar Geheime Wapen... 'Es ist erreicht... wieder ein Jude mit Siff!' Hersens aangetast... wèg geheugen... niets weet ik meer, geen letter, van al die machtige theaterstukken die ik ooit uit m'n kop heb moeten leren – en dat waren er nogal wat... honderden! *pauze* Waar blijft jouw Matthieu eigenlijk? Die zou alleen even z'n jas halen... Hij zal er toch niet stiekem met Barend tussenuit... nee hoor, hahaha, grapje, grapje... rotgeintje. *schakelt snel over* Zou je mij een plezier willen doen? Even dat glas pakken dat daar staat? *wijst naar het glas melk op het tafeltje bij het bed. Judith aarzelt. Hij lacht.* Ben je bang voor me? Ik ben niet gevaarlijk, hoor. Kan me nauwelijks bewegen. Ze hebben me opengesneden... *trekt met zijn vinger een streep van zijn borstbeen naar de rechterlies* ...van hier tot hier. De dokter wist niet wat-ie zag: 'Meteen weer dichtnaaien die handel!' Een gruwelijk schouwspel moet 't geweest zijn. M'n hele binnenwerk, maag, slokdarm, lever, nieren, één grote groengele blubber – drie zusters hebben ze moeten wegdragen tijdens de zeven uur dat de operatie geduurd heeft, hahaha! Tja, ik vind 't zelf wel jammer,

ik ben pas 54, had graag willen zien hoe die oorlog afloopt... *Ze staat nu voor hem met het glas melk. Hij kijkt er glunderend naar, zonder het aan te pakken. En praat verder.* Ik ben geen opwekkend gezelschap voor je, hè? Zal ik je een witz vertellen? Over mijn zoon Sem. Die is gesneuveld op de Grebbeberg. Maar dat is niet de witz. Sem moest gekeurd worden voor de militaire dienst. Om half acht 's morgens moest hij zich melden bij de kazerne aan de Mauritskade. Om kwart over elf is hij eindelijk aan de beurt. De dokter onderzoekt hem, wil weten

of er erfelijke ziektes voorkomen in de familie en stelt tenslotte deze vraag:

'Leven je beide

ouders nog?' Waarop Sem zonder enig nadenken antwoordt: 'Dat weet ik niet, dokter, ik ben van-morgen èrg vroeg de deur uitgegaan...' Hahaha!

Goedgekeurd, voor alle diensten! Au... *grijpt naar zijn buik, houdt op met lachen en vervolgt* Hoe is dat met jou? Leven jouw beide ouders nog?

JUDITH

Mijn vader is dood. Al heel lang. Ik was twee toen hij stierf. Mijn moeder woont nog in Amsterdam.

AARON

Alleen?

JUDITH

Bij een vriend.

AARON

Zijn ze daar nog niet geweest?

JUDITH

Hij is niet-Joods.

AARON

Aha!

JUDITH

reikt hem nu het glas aan Hier is uw melk.

AARON

Dus dáár gaan jullie morgen naar toe.

JUDITH

Als we 't halen.

AARON

Die heeft ook voor de papieren gezorgd...

JUDITH

Eh... ja.

AARON

Je bent een flinke meid, Judith.

JUDITH

staat nog steeds met dat glas Ik moet wel.

AARON

Jullie zijn een goed stel samen. *knikt vergenoegd* Jullie komen er wel doorheen, dat lukt wel...

JUDITH

houdt het glas onder zijn neus Wilt u niet...

AARON

duwt haar hand weg Je mag wel jij zeggen. Aaron heet ik, Aaron. En die melk is voor jou. Ik krijg 'm niet door m'n keel. *knijpt in z'n adamsappel* M'n slik-systeem doet het niet meer.

JUDITH

weet niet goed wat ze doen moet. Stamelt wat onduidelijks Eh...

AARON

Ik ben er niet aan geweest, je kunt 'm rustig drinken. *Judith aarzelt, voelt zich hoogst onbehaaglijk.* Aaron verontschuldigt zich. Hij is een beetje koud geworden,

maar verder mankeert er niks aan. *lachend* 't Is de enige in dit gesticht die niet geschift is, haha! Je vertrouwt me niet?

JUDITH

Jawel, jawel, maar eh...

AARON

citeert teatraal, ter verklaring 'Een mens kan duizend maal God en gebod hebben verloochend. Doch één nobele daad op z'n sterfbed...'

Matthieu komt binnen, in een dikke wollen trui, met zijn winterjas over de arm, de gele ster is duidelijk zichtbaar. Hij is aangeslagen, verkeert in een verschrikkelijke mineurstemming, maar geeft zich een houding, speelt 't zo luchtig mogelijk.

MATTHIEU

Was je bang dat ik niet meer terugkwam? *Hij gooit de jas over een stoel.* Tja, afscheid... Ik moest iedereen een handje geven, een van de heren kreeg een toeval, dus dat gaf ook nog de nodige trammelant... Aaron, je moet van iedereen de hartelij... *ziet met afgrijzen het glas in Judiths hand* Wat is dit? *kijkt naar Aaron, die gauw is gaan liggen* Wat gebeurt hier?!

AARON

Ik heb haar een glaasje melk aangeboden. *Matthieu staat perplex* De Koopman van Venetië: *met het élan van een volleerd Shakespeare-acteur* 'The Power of Life... One Glass of Milk...'

MATTHIEU

explodeert Wel godverdomme! *stormt op hem af* Gek! Etterbuil! *tot Judith* Had je er al van gedronken?

JUDITH

overdonderd Nee...

MATTHIEU

Geef hier. Die melk is voor hem. *pakt haar het glas af* En nu zal hij hem opzuipen ook – tot de laatste druppel! *blaft Aaron toe* Kom overend, jij! En vlug, vlùg!

AARON

gaat keurig zitten Ik zit.

MATTHIEU

omklemmt met de rechterarm Aarons nek en duwt met de linkerhand het glas tegen zijn lippen Doe open je bek! Of ik spuit het door je reet naar binnen!

JUDITH

geschokt Ik ga!

AARON

grijnzend Hij heeft zijn taalgebruik snel aangepast, vind je niet, Judith? Voor iemand die net van het gymnasium komt...

MATTHIEU

in paniek 't Spijt me dat je erbij bent, Judith, maar hij maakt me helemaal gek... dat is de bedoeling... ze zijn er helemaal op uit om je... niet hij alleen... allemaal, allemaal!

JUDITH

scherp Laat hem los. En zet dat glas weg.

MATTHIEU

hysterisch, tot Aaron Zuip op die melk!

JUDITH

gilt Zet weg dat glas!

Matthieu komt min of meer tot bezinning, zet tandenknarsend het glas terug op het tafeltje. Aaron triomfeert.

AARON

tot Judith Hij heeft een dagboek bij gehouden, wist je dat? Een dagboek, om z'n kwaaië geweten te sussen. Dat hij hier lol zat te trappen met z'n vriendjes en

vriendinnetjes, in diezelfde periode dat z'n vader en z'n moeder in het kamp werden vermoord...

MATTHIEU

draait zich naar hem toe, heft sidderend zijn hand Godverdomme, Aaron...

AARON

En z'n zusje, niet te vergeten.

MATTHIEU

haalt uit Klóótzak!

Zijn vlakke hand treft Aaron vol in het gezicht. Aaron vertrekt geen spier, keert hem de andere wang toe. Een dodelijke stilte, enkele seconden lang. Dan holt Judith weg naar haar jas, die in het kamerdecor over een stoel hangt.

MATTHIEU

Judith! Hij rent haar achterna. Ze staat al met de jas in haar handen. Hij smeekt haar: Wacht nog twintig minuten, ik ga met je mee... ik mocht hem niet alleen laten... ik heb ze beloofd dat ik in ieder geval m'n dienst afmaak...

JUDITH

hijst zich met nijldige bewegingen in haar jas Noem je dit je dienst afmaken? Vanuit het ledikant (dat door een kamerscherm van het andere decor is gescheiden) klinkt honend de stem van Aaron.

AARON

met hoongelach Hij bedoelt de patiënten, hahaha!

Het licht concentreert zich nu op het kamerdecor – de rest van de set, met Aaron, valt weg in schemerdonker.

JUDITH

Wat zei je eigenlijk? 'Ik ga met je mee'

MATTHIEU

Ja natuurlijk ga ik met je mee, maar... slaat huilend de handen voor zijn ogen

JUDITH

verzacht haar toon Ben je bang?

MATTHIEU

Ik weet 't niet, ik weet 't niet...

JUDITH

Ik ben nog veel banger. Ik denk dat ik niet eens over die sloot kom – zeker niet zonder jou... *Ze trekt zijn handen naar zich toe, kijkt hem recht in de ogen.* Samen er doorheen... jij en ik... één?

MATTHIEU

radeloos Jawel, jawel...

JUDITH

Maar...?

MATTHIEU

in volslagen verwarring Ik begrijp het niet, Judith... wat er allemaal gebeurt... zoveel dingen tegelijk... ik kan 't niet meer volgen... Barend is weg... Rosa gaat mee met het gesticht... ik heb m'n einddiploma... met een 8 voor Latijn en een 9 voor Nederlands... ik heb die man een klap gegeven en hij ligt op sterven... Judith, hèlp! Alles draait in m'n kop, m'n vader en moeder, hij is bij ze geweest, vanmiddag, daarboven, ze zijn dood, ze zijn allemaal dood, wie geeft mij het recht... mijn zusje is twaalf! En hier is m'n dagboek! *hij schopt in blinde woede de wasmand door de kamer*

JUDITH

houdt hem tegen Niet doen... ik wacht op je... ik wacht op je...

MATTHIEU

betast wanhopig zijn hoofd Ik word gek, Judith... ik merk nu dat je dat niet kan tegenhouden, opeens ben je gek! Het verzakt, het verschrompelt, hier van binnen, het valt uit mekaar, alles laat los... los... *herinnert zich plotseling*... wie maakt me los... *en roept als een standwerker* Wie maakt me los, wie maakt me los!

JUDITH

Hou op! Matthieu!

MATTHIEU

schreeuwt hysterisch Wie maakt me los! Wie...

Judith ziet geen andere mogelijkheid: ze geeft hem een klinkende draai om de oren.

Hij staat ervan te tollen op z'n benen, is in één keer terug in de werkelijkheid.

JUDITH

Kijk me aan! En luister naar me, luister! *Dan langzaam, woord voor woord beklemtonend, alsof ze praat tegen een dove.* Rosa moet mee met het gestic, móet, omdat een van die kinderen van háár is! *Matthieu is sprakeloos, maar ontnuchterd. De mist trekt razendsnel op. Judith vervolgt, zeker van haar zaak:* Ik mocht 't niet vertellen. Maar misschien helpt 't.

MATTHIEU

stamelt Is het... dat jongetje... waar Barend 't over had...?

JUDITH

Ja. Hij is vijf. En hij heet Zadok. Zadok. Zijn vader heette Paul. Een niet-Joodse jongen. Hij is dood. Gesneuveld.

MATTHIEU

knikt begripvol In de meidagen...

JUDITH

schudt nadrukkelijk nee Bij Stalingrad. Hij had dienst genomen bij de Waffen SS

MATTHIEU

De Waffen SS!?

JUDITH

Ze was vier maanden zwanger toen hij 'm smeerde. Ze heeft hem nooit meer gezien. *Ze zegt dit alles koel-zakelijk, zonder een oordeel te vellen. Wel plooit zich een nauwelijks waarneembaar triomflachje om haar lippen als ze – na een korte pauze – verder gaat.* Hoe is 't nu met je?

MATTHIEU

met dichtgeschroefde keel Kan ze 'm niet mee nemen naar Zwitserland?

JUDITH

Misschien wel. Maar dat wil ze niet. Er zijn 29 kinderen op haar afdeling, zei ze.

En zij is voor allemaal 'hun moeder'. Dus...

Uit het donkere deel van de set begint Aaron zich plotseling alarmerend te roeren.

AARON

Broeder! Broeder! *De belichting betreft hem in het toneelbeeld. Hij kruipt op handen en voeten over de dekens, ziet kans om zich, balancerend op zijn knieën, met een uiterste krachtsinspanning op te richten en brult: Broeder!!*

Matthieu haast zich vanachter het scherm naar hem toe. Judith blijft op een afstand staan.

MATTHIEU

Wat gebeurt er?

AARON

met luid galmende stem Steek de rotzooi in de fik! Petroleum over de bedden!

Het hele terrein in lichterlaaie! Laat loeien de sirenes...

MATTHIEU

Aaron, hou op. Ga liggen!

AARON

gaat door, in trance Gebruik je sleutel! Open de poorten en de hekken, vooruit, Matthieu, jaag de gekken naar buiten, laat de moffen ze afslachten onder de blote hemel, dat God en de hele wereld hun gegil... *Een kramp beneemt hem de adem, hij grijpt naar zijn wond, verstijft, valt rochelend voorover en blijft levenloos liggen op zijn buik, het hoofd opzij, mond en ogen wijd geopend.*

MATTHIEU

Aaron? Verdomme.

JUDITH

komt angstig naderbij Hij is dood...

Aaron wuift met zijn hand ten teken dat zulks (nog) niet het geval is. Grommend en kreunend forceert hij nog iets van een lachje.

AARON

Een windje. Zit me dwars. Hij krimpt weer ineen, kronkelt kermend door het bed.

MATTHIEU

onbeholpen Kan ik iets voor je doen?

AARON

grimmig Ja. Dat glas melk opdrinken. Hij zuigt zijn longen vol met lucht en perst uit alle macht. Daar komt-ie, komt-ie... oeh... aah...

Met zijn laatste restje spierkracht werkt hij de gassen uit zijn ingewanden. Zijn lichaam ontspant. Een uitdrukking van opperste verrukking verschijnt op zijn gefolterde gezicht, onmiddellijk gevolgd door een verlossende zucht.

AARON

Aááááh...! Hij lacht Judith zwakjes toe. Ik hoop dat je 't me niet kwalijk neemt, Judith. De grootste toneelspeler valt wel eens uit z'n rol...

MATTHIEU

Kom. Ga recht liggen. helpt hem En nu moet je echt proberen een uurtje te slapen.

AARON

Er is één ding wat ik graag zou willen weten.

MATTHIEU

Ga slapen.

AARON

zet hardnekkig door Wat denk jij, broeder? Kan een mens... van áchteren... zijn laatste adem uitblazen? lachend Nee, ik meen 't serieus, ik vind dit een zeer interessante vraag, en ik wil graag weten hoe iemand met een gymnasiumopleiding daarover denkt. Kan een mens... van áchteren... Hij stopt,

kijkt naar de deur. Verandert op slag van stemming en vervolgt – nu plotseling op een droge, zuurzoete toon – tot Rosa, die zojuist is binnengekomen: 't Spijt me, Sylvia. Je bent te laat. Het bezoeken is afgelopen.

Rosa loopt met stijve statige passen naar het midden van de set en blijft daar staan. Er is iets verschrikkelijk onheilspellends in haar starende blik. In haar hand klemt ze de kindertekening. Doodse stilte. Zelfs Aaron geeft geen kik. Dan neemt Rosa het woord. Adembenemend kalm, in korte afgemeten zinnen, met heel licht trillende stem, zegt ze:

ROSA

Barend heeft zelfmoord gepleegd. De Verwalter kwam bij mij vragen waar hij bleef. We zijn hem samen gaan zoeken. Hij zit op ons bankje hierachter. Heeft zichzelf een injectie gegeven. De Ordedienst is erbij.

Ze zwijgt. Matthieu en Judith hollen naar de deur. Rosa besluit, moederlijk, tegen Matthieu:

ROSA

Doe iets aan. 't Vriest tien graden.

Het licht gaat langzaam uit.

Scène 8

22.40 uur. Er is niemand aanwezig. Het bed van Aaron is afgehaald: dekens, lakens, kussens, matras, alles is weg. Alleen het kale ledikant staat nog op dezelfde plek, het glas op het tafeltje ernaast is leeg. Judith komt binnen, in winterjas, zonder sjaaltje om het hoofd.

JUDITH

Matthieu? gaat aarzelend naar het ledikant, ontdekt het lege glas, kijkt naar het podium met het nu gesloten gordijn, roept daarheen, iets bezorgder: Matthieu? Achter haar verschijnt Matthieu in de deuropening. Ook hij is in z'n winterjas, de gele ster zit er nog op.

MATTHIEU

Ik ben hier.

JUDITH

opgelucht Waar was je?

MATTHIEU

Op de afdeling. Zijn stem klinkt zacht, geëmotioneerd.

JUDITH

Wat is er met Aaron gebeurd?

MATTHIEU

Aaron heeft zijn wond opengetrokken. Ze staart hem met verbijstering aan. Hij probeert stoer te doen, forceert zelfs een glimlach. Ja. 't Is 'm gelukt. In de tijd dat wij bij Barend waren heeft 't zich allemaal afgespeeld. Hij is gestorven om 22 uur 22, staat in het rapport. Zijn ogen worden vochtig, hij bijt zich op de lippen, gaat snel naar haar toe. Geef me 'n kus.

Ze omhelzen elkaar, eerst teder, dan heftig, gulzig en doodsbenauwd. Het is Judith die zich los maakt.

JUDITH

nuchter en praktisch We moeten weg. klopt op haar zakken

MATTHIEU

Wat zoek je?

JUDITH

M'n schkaartje. vindt het Blijf staan.

Pakt een krukje, gaat zitten en begint de ster los te tornen van zijn jas. Matthieu laat het gewillig gebeuren, houdt het gesprek gaande.

MATTHIEU

Is Rosa terug naar de kinderen?

JUDITH

Ja.

MATTHIEU

Hoe was ze?

JUDITH

Flink.

MATTHIEU

Weet ze dat ik het weet?

JUDITH

Ja.

MATTHIEU

Wat vond ze daarvan?

JUDITH

Ze was blij. Opgelucht. Je moet wel stil staan.

MATTHIEU

Waarom heeft ze 't nooit verteld?

JUDITH

Mocht niet van het gesticht.

MATTHIEU

En dat jongetje...

JUDITH

Weet niet dat ze z'n moeder is. *Korte stilte. Ze tornt gestaag door. Vraagt dan:*

Heb je Aaron nog gesproken?

MATTHIEU

Nee. Toen ik kwam was hij al dood. Hij heeft één gil gegeven die ze tot op de afdeling konden horen en toen was 't gebeurd. Alex heeft hem gevonden.

JUDITH

Alex?

MATTHIEU

De dienstdoende broeder. Die heeft ook alles opgeruimd, keurig netjes, zoals je ziet, tot de melk aan toe.

JUDITH

Wat heeft-ie daarmee gedaan?

MATTHIEU

Opgedronken. *pauze* 'Dood is dood,' zei hij.

JUDITH

Aaron Waterman. Ik had nooit van hem gehoord. Was hij werkelijk zo'n groot toneelspeler?

MATTHIEU

lacht Welnee. Hij heeft nooit op de planken gestaan. Hij was een marktkoopman. Gewoon, een standwerker. Net zoals mijn vader. Ben je klaar?

JUDITH

Ja. controleert het resultaat, plukt nog een enkel geel draadje van de jas Wil je jezelf nog bekijken in de spiegel?

MATTHIEU

krijgt haast Nee, ik geloof het wel. pakt beide koffers, loopt naar de uitgang, vraagt benepen Kom je?

JUDITH

ferm Ja. Ik ga met je mee. gaat naar hem toe, neemt haar eigen koffer van hem over, werpt hem een uitdagende blik toe Begin je al te wennen aan m'n haar?

MATTHIEU

na een vluchtige blik Nee.

JUDITH

Komt wel. Kijk nog één keer rond. Hij kijkt gedwee om zich heen. En zeg maar: 'dag gesticht'.

MATTHIEU

Dag gesticht.

JUDITH

'Dag toneelzaal.'

MATTHIEU

wuift Dag toneelzaal.

Ze draaien zich om naar de uitgang en gaan weg, hand in hand.

doek

Nawoord

In *Aan de vooravond* heeft Eli Asser de ondergang beschreven van de Joodse psychiatrische inrichting Het Apeldoornsche Bosch, eind januari 1943. Hij werkte daar als leerling-krankzinnigenverpleger en stond met zijn vriendin Eva Croiset en honderden collega's voor de gruwelijke keuze: meegaan met het gesticht, onderduiken, of zelfmoord. Eva's keuze was bepalend: de vlucht. Zij overleefden samen de oorlog, vormden een gezin. Eli werd een bekend schrijver, koos het lichtere genre en schreef uiteindelijk toch, begin jaren negentig, het drama van zich af onder het motto: 'Hoe Eef en ik naar aloude Joodse traditie de oorlog getrotseerd, de vijand overleefd en heel ons verdere bestaan de liefde hebben gekoesterd.'

Het is nu 1 juli 2014. Een bijzondere dag in de Joodse Geestelijke Gezondheidszorg in Nederland en eigenlijk ook in Europa. Stichting Sinai Centrum wordt dan overgenomen en gaat onderdeel vormen van een groter concern, Arkin. Vandaar dat Stichting Steunfonds J.G.G. stil wil staan bij dit gebeuren.

Het fonds, (dat na 1 juli 2014 onveranderd blijft bestaan en zich als vanouds inzet om steun te verlenen aan de Joodse Geestelijke Gezondheidszorg) heeft deze uitgave uitgebracht ter herinnering aan het verleden van de Sinai en voorganger Het Apeldoornsche Bosch.

De vereniging Het Centraal Israëlitische Krankzinnigengesticht in Nederland heeft in 1909 de eerste steen gelegd voor de inrichting. In

januari 1943 werd de inrichting door de Duitsers ontruimd en patiënten en personeel gedeporteerd naar Auschwitz en daar direct vermoord.

In 1960 is de Sinai Kliniek in Amersfoort ontstaan. Het hoofdkantoor werd in de 21-ste eeuw verplaatst naar Amstelveen als enige Joodse GGZ-kliniek in Europa. Gelet op de veranderingen in bekostiging door politieke keuzes en demografische veranderingen heeft de Sinai Kliniek onderdak gevonden bij Arkin.

De Stichting Steunfonds Joodse Geestelijke Gezondheidszorg staat (door middel van het publiceren van het toneelstuk *Aan de vooravond*) stil bij diverse momenten in het bestaan van de Joodse Geestelijke Gezondheidszorg.

Wij wensen de lezer gezondheid toe.

Aan de vooravond ging op 3 november 2000 in première in de Stadsschouwburg Utrecht, onder regie van Lodewijk de Boer.

Spel: Gees Linnebank, Stijn Westenend, Pauline Greidanus, Rop Verheijen, Smadar Monsinos.

Eli Asser (1922), succesvol comedyschrijver maakte ook 'serieus' drama: *De besnijdenis* (IKON), *Het laatste glas melk* (IKON), *Rembrandt was mijn buurman* (Haarlems Toneel). Naar aanleiding van *Het laatste glas melk* maakte hij het toneelstuk *Aan de vooravond*, gebaseerd op zijn ervaringen als 19-jarige leerlingverpleger in het krankzinnigengesticht Het Apeldoornsche Bosch. Asser vindt overigens de verdeling in comedy's en 'serieus' drama complete onzin. 'Niets zo serieus als het schrijven van een comedy...' Hij deed een dag over het schrijven van één grap en soms keurde hij die een week daarna weer af. Na het overlijden van zijn vrouw Eefje schreef Asser *Alles is meegenomen* waarbij hij gebruik maakte van de briefwisseling tussen hem en zijn toekomstige echtgenote. Als door een wonder bleven de talrijke brieven bewaard. Momenteel wijdt Eli Asser zich aan het boekstaven van zijn getourmenteerde leven.